

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos ir psichologijos magistratūros studijų programa

Ligita Mickienė

TELEVIZIJOS PROGRAMŲ ĮTAKA NEPILNAMEČIŲ AGRESIJAI

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovas-
doc.dr. Adolfas Juodraitis*

2007

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta realiame gyvenime pasireiškiančio agresyvaus elgesio ir televizijoje rodomo smurto santykio *analizė*.

Iškeltos *hipotezės*:

- Nepilnamečių žiūrimos laidos ir filmai per TV skatina agresyvų elgesį.
- Linkę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai, skirtingai nuo besilaikančių nustatytų elgesio normų nepilnamečių, dažniau TV programoje renkasi laidas, kuriose yra smurto.

Naudojant *anketinės grupinės apklausos, stebėjimo, nestruktūrizuoto interviu metodus* trimis etapais buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - ištirti televizijos laidų poveikį 11-14 metų paauglių agresyviai elgesiui. Atlikta *statistinė* (aprašomoji koreliacijos, vidurkių) ir *kontent duomenų analizė*.

Tyrimo dalyvavo 150 Šiaulių Aukštabalio vidurinės mokyklos bei 150 (Šiaulių ir Kelmės) moksleivių, įtrauktų į policiją dominančių vaikų įskaitą dėl padarytos nusikalstamos veikos.

Empirinėje dalyje nagrinėjami paauglių televizoriaus žiūrėjimo ir programų pasirinkimo motyvai, lyginama ar linkę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai ir besilaikantys elgesio normų nepilnamečiai renkasi tuos pačius filmus ir TV laidas, analizuojama kiek moksleivių pasirinktose laidose yra agresyvaus elgesio, aiškinamasi kokią prasmę vaikai suteikia smurto fenomenui televizijoje.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad neigiamas smurto žiniasklaidoje poveikis nepilnamečiams neabejotinai egzistuoja, stebimi Banduros įvardinti elgesio modelių išmokimo bei įsiminimo procesai. Susilpnėjus modeliavimo efektui nepilnamečių smurtiniai teisės normų pažeidimai išauga dvigubai. Kokybiniame tyrimo eksperimentinės grupės vaikai prisipažįsta, jog matytas smurto scenas jie improvizuodami įgyvendina žaidime.
2. Eksperimentinės grupės vaikai prie TV ekranų praleidžia žymiai mažiau laiko nei neprasižengę vaikai, nes jie renkasi tik smurtines laidas ir kitų visai nežiūri. Programų kokybę nepilnamečiai įvertina agresijos kiekio kriterijais. Paaugliai pripažįsta ilgalaikio ir pakartotino televizoriaus žiūrėjimo riziką.
3. Pagal agresijos kiekio kriterijų lyginant televizijos laidas galima konstatuoti, kad vaikų smurtavimui realiame gyvenime didžiausią įtaką daro meniniai filmai, nes agresijos juose yra daugiausia. Svarbu tai, kad jie vaikų yra žiūrimiausi, be to rizikos grupės paaugliai dažnai identifikuojasi su tokių meninių filmų herojais.
4. Paaiškėjo, jog eksperimentinės grupės paaugliai programose užfiksuoja mažesnę agresijos kiekį nei kontrolinės yra linkę pateisinti veikėjų naudojamą smurtą, negaili agresijos išpuolio aukų. Jų manymu, vaikų saugoti nuo televizijoje rodomo smurto nereikia, todėl televizijos žiūrėjimo apribojimai yra nereikalingi, bet kokią taisyklę jie traktuoja kaip bausmę. Eksperimentinės grupės nepilnamečiai televizijos ekrane ieško bei žavisi agresyvaus elgesio technika ir ją panaudoja sprenddami konfliktus. Šie faktai patvirtina Berkowitz jautrumo sumažinimo teoriją (turint omenyje tai, kad 11-14 metų respondentų kaip žiūrovų „stažas“ jau yra nemenkas).
5. Abi tiriamųjų grupės geriausiai identifikuoja fizinę ir verbalinę agresiją (perteikta turiniu, o ne intonacija). Moksleiviai visiškai neatpažįsta per įtarumą, irzlumą, nuoskaudą, negatyvizmą išreikštos agresijos. Mokykloje dažniausiai patiriama fizinė ir verbalinė agresija (grasinimas, pravardžiavimas), todėl jas lengviau ir atpažįsta ir, nors kitos agresijos formos televizijos laidose taip pat egzistuoja, vaikų jos nėra suprantamos kaip agresijos išraiška.

Esminiai žodžiai: agresija, smurtas, smurtą propaguojanti televizija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1. skyrius. TELEVIZIJA KAIP INDIVIDO ELGESĮ TRANSFORMUOJANTI ŽINIASKLAIDOS PRIEMONĖ	8
1.1. Televizija: institucinės kontrolės galimybės ir nepilnamečių apsauga.....	8
1.2. Televizijos poveikį asmenybės raidai aiškinančios teorijos.....	12
1.3. Nepilnamečių psichofizinio vystymosi ypatumai ir TV įtakos sąsajos.....	16
1.4. Televizijoje rodomo smurto poveikį didinantys veiksniai.....	20
2. skyrius. RYŠIO TARP DEMONSTRUOJAMO SMURTO IR AGRESYVAUS ELGESIO ANALIZĖ	24
2.1. Tyrimo metodika.....	24
2.2. Imties charakteristika.....	25
2.3. Rodomo smurto poveikiui įtakos turintys veiksniai.....	28
2.4. TV žiūrėjimo motyvai.....	32
2.5. Televizijos įtaka paauglių realiam gyvenimui.....	42
2.6. Agresijos kiekio ir formų analizė nepilnamečių pasirenkamose laidose	44
2.7. Subjektyvus požiūris į smurto fenomeną televizijoje.....	47
Išvados	56
Rekomendacijos	58
Literatūra	59
Summary	62
Priedai	64

Išvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Jau nuo XX amžiaus pabaigos mokslininkai ieško atsakymo į klausimą: kokią įtaką socializacijos procesui daro žodžio ir spaudos laisvę deklaruojančios žiniasklaidos priemonės. Ryšiui tarp televizijoje propaguojamo smurto ir agresyvaus vaikų elgesio įtakos turi: auklėjimo sąlygos šeimoje, bendraamžių įtaka, akademiniai pasiekimai., tačiau, vargu ar kūrėjai nesuvokia, kad smurtinės programos sužadina žiūrovą, stimuliuoja agresyviai mintis, skatina modeliuoti televizijos herojų elgesį ir mokytis atitinkamų elgesio formų. Šiandieninė informacinių technologijų gausa skatina televizijos vaidmens ir įtakos tyrimus. Banduros (1997) socialinio išmokimo teorija įrodydama, jog asmuo socialinio elgesio išmoksta stebėdamas, atvėrė naujas audiovizualinių priemonių įtakos sferas. Imliausi televizijos propaguojamoms vertybėms yra vaikai ir jaunimas. Psichologai, palyginti neseniai įsitraukę į informacinių technologijų tyrimus, jų poveikį šiai auditorijai dar labiau sureikšmina. Televizijos poveikio vaikams ir jaunimui analizės pagrindu psichologai teigia, kad jauną žmogų mažai kas gali apsaugoti nuo šios žiniasklaidos priemonės įtakos – nebent labai griežta sąlyčio su nepageidaujama informacija kontrolė arba paties individo moralinis išprusimas ir saviaukla (Gass, Seiter, 1999).

Mokslininkai sutaria, kad smurtas televizijoje skatina agresijos pasireiškimą realiame gyvenime. Viešosios nuomonės tyrimai atskleidžia, kad visuomenė tuo tiki, o pasaulio sveikatos organizacija smurtą identifikuoja kaip svarbiausią sveikatos problemą ir kaip vieną iš jaunimo smurto prevencijos strategijų išskiria pastangas sumažinti smurtą žiniasklaidoje (Whitney, Wartella, 2001).

Iš televizijos vaikai apie suaugusiųjų gyvenimą sužino daug daugiau, greičiau ir anksčiau nei atsiranda galimybė jį patirti asmeniškai. Dėl šios priežasties keičiasi tėvų bei švietimo įstaigų vaidmuo, silpnėja jų galimybė iš esmės turėti įtakos vaiko socializacijos kontrolei. Taigi kyla televizijos socialinio poveikio ir manipuliavimo visuomenės nuomone problema, kuri pas mus dar labai mažai tyrinėta (Meškauskaitė, 2002).

Lietuvos televizijų programose smurtas yra taip pat paplitęs. Retai galima pamatyti vaidybinį filmą, kurio turinys nebūtų susijęs su nužudymu, jau nekalbant apie kitoki smurtą. Didelis smurto žiniasklaidoje paplitimas skatina globalią agresyvią subkultūrą (Groebel, 2001). Lietuvos kriminologijos specialistai (Justickis, Bluvšteinas, Babachinaitė, Čepas, Dapšys) vienareikšmiškai vadina žiniasklaidą vienu iš veiksnių, įtakojančių nepilnamečių nusikalstamumą. Valickas (1997b),

Cucėnas (2002a,b,c), Kiškis (2004), nagrinėja smurto žiniasklaidoje poveikį nepilnamečiams. Tačiau smurto žiniasklaidoje poveikis nepilnamečiams domina ne tik kriminologijos, bet ir psichologijos, pedagogikos, vaikų teisių apsaugos ir kitų sričių specialistus. Švietimo ir mokslo ministerija sprendama šią problemą 2006m patvirtino „Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokykloje“ programą (www.smm.lt).

Šiame darbe analizuojama 11-14 m. moksleivių realiame gyvenime pasireiškiančio agresyvaus elgesio ir televizijoje rodomo smurto santykio problematika.

Tyrimo objektas – televizijoje rodomo smurto poveikis agresyviam nepilnamečių elgesiui.

Hipotezės:

- Nepilnamečių žiūrimos laidos ir filmai per TV skatina agresyvų elgesį.
- Linkę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai, skirtingai nuo besilaikančių nustatytų elgesio normų nepilnamečių, dažniau TV programoje renkasi laidas, kuriose yra smurto.

Tyrimo tikslas - ištirti televizijos laidų poveikį 11-14 metų paauglių agresyviam elgesiui.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti metodinę, psichologinę, pedagoginę mokslinę literatūrą televizijos įtakos nepilnamečių agresijai aspektu.
2. Nustatyti kiek Lietuvos TV programų laidose ir filmuose yra agresyvaus elgesio.
3. Palyginti linkusių nusižengti elgesio normoms nepilnamečių ir besilaikančių nustatytų elgesio normų nepilnamečių TV programų pasirinkimo prioritetus.
4. Išsiaiškinti, ką išgyvena nepilnamečiai žiūrėdami programas, kuriuose yra smurto.

Tyrimo dalyviai.

Tyrimo metu apklausta 300 nepilnamečių; peržiūrėta 14 filmų, 24 laidos, 32 animaciniai filmai.

Respondentai tyrimui atlikti atrinkti naudojant tikimybinės lizdinės imties sudarymo būdą: imtis lizdų atžvilgiu yra homogeniška, o lizdų viduje heterogeniška. Pagrindinis tiriamųjų atrankos kriterijus amžius nuo 11 iki 14m.

Tyrimo metu buvo lyginamos dvi skirtingos tiriamųjų grupės (eksperimentinė ir kontrolinė): linkę nusižengti elgesio normoms ir besilaikantys nustatytų elgesio normų nepilnamečiai. Reikšminis šių dviejų tiriamųjų grupių skirtumas – užfiksuota nusikalstama veika (smurtas, reketavimas, tyčiojimas, turto sugadinimas, plėšimas, sveikatos sutrikdymas) eksperimentinėje grupėje.

Buvo apklausti Šiaulių Aukštabalio vidurinės mokyklos 150 moksleivių bei 150 (Šiaulių ir Kelmės) moksleivių įtrauktų į policiją dominančių vaikų įskaitą dėl padarytos nusikalstamos veikos.

Tyrimo metodai.

Tyrimas atliktas trimis etapais, naudojant kiekybinį (anketinė grupinė apklausa; struktūrizuotas stebėjimas) ir kokybinį (pusiau struktūrizuotas interviu) tyrimo metodus.

Pirmas tyrimo etapas. Buvo atliktas kiekybinis tyrimas – anketinė grupinė apklausa. Apklauso metu buvo siekiama: nustatyti rodomo smurto poveikiui įtakos turinčius veiksnius; išsiaiškinti kokias programas paaugliai renkasi per televiziją; palyginti ar eksperimentinės ir kontrolinės grupės nepilnamečiai renkasi tuos pačius filmus ir TV laidas; išanalizuoti televizoriaus žiūrėjimo ir programų pasirinkimo motyvus.

Antras tyrimo etapas. Struktūrizuotas stebėjimas pasitelktas, kaip papildomas tyrimo metodas, siekiant atskleisti, agresijos kiekį TV siūlomose ir nepilnamečių pasirenkamosiose programose. Tyrimui laidos ir filmai atrinkti remiantis gautais anketinės apklausos rezultatais. Buvo peržiūrėta 14 filmų, 24 laidos, 32 animaciniai filmai. Programų protokolus pildė tyrėjas bei du eksperimentinės ir kontrolinės grupės moksleiviai. Vaikai į šį tyrimo etapą įtraukti norint nustatyti kiek agresyvaus elgesio veiksmų užfiksuoja skirtingų grupių atstovai.

Trečiame tyrimo etape buvo atliktas kokybinis tyrimas (pusiau struktūrizuotas interviu), nes nagrinėjamai problemai trūko „gylis“ informacijos. Apklausti keturi moksleiviai iš kontrolinės ir eksperimentinės grupės, siekiant išanalizuoti, kokius jausmus išgyvena nepilnamečiai žiūrėdami programas, kuriuose yra agresyvaus elgesio. Šiame etape svarbu buvo išsiaiškinti subjektyvią vaiko patirtį t.y. išsiaiškinti kaip jis suvokia ir kokią prasmę suteikia smurto fenomenai televizijoje.

Pagrindinės sąvokos

Agresija – tai toks elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą (tiek fizinę, tiek psichologinę) (Suslavičiaus, 1999).

Smurtas – tai didžiausias agresijos pasireiškimo laipsnis. Pavyzdžiui, fizinis smurtas gali sukelti sunkius sužalojimus ir net mirtį. Psichinis smurtas gali ilgam sutrikdyti aukos psichinę pusiausvyrą ir sukelti įvairius psichinės sveikatos sutrikimus. Bet koks smurtas kartu yra ir agresija, tačiau ne visas agresijos formas galima priskirti smurtui (Anderson, Bushman, 2001).

Smurtą propaguojanti televizija – tai tokia televizija, kuri vaizduoja tyčines (iš anksto apgalvotas) vienu individų pastangas padaryti kitiems individams kokią nors žalą. Žalą darantis

individas gali būti realus žmogus, vaidybinio arba animacinio filmo herojus, nepriklausantis žmonių giminei fantastinis personažas (Valickas, 2004).

TV – televizija.

Magistro darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (57 šaliniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 9 lentelės, 15 paveikslų. Prieduose pateikiama: anketa, filmų stebėjimo protokolas, pusiau standartizuoto interviu anketa. Darbo apimtis 62 lapai.

1. TELEVIZIJA KAIP INDIVIDUO ELGESĮ TRANSFORMUOJANTI ŽINIASKLAIDOS PRIEMONĖ

1.1. Televizija: institucinės kontrolės galimybės ir nepilnamečių apsauga

Didžiausią įtaką vaiko socializacijos procesui bei jo vertybių sistemos formavimuisi be šeimos, mokyklos, visuomenės ir religijos, šiandien daro televizija. Jeigu pirmos keturios institucijos suinteresuotos rūpintis vaikų doroviniu ugdymu, tai televizijoje neretai dominuoja pelno siekimo interesas. Tikslui pasiekti reikalingas žmogus vartotojas duodantis garantuotą pelną, o jam patraukti išnaudojami žmogaus biologiniai instinktai: lytinis potraukis, agresija, baimės jausmas, pranašumo, naujumo poreikis ir paprasčiausias smalsumas.

Televizijos vaidmuo visuomenės gyvenime pasireiškia per jos funkcijas. Jakavičius (1998), išskiria tris svarbiausias žiniasklaidos (televizijos) funkcijas:

Šviečiamoji funkcija– realizuojama per įvairių mokslus populiarinančią informaciją, kuri plečia, gilina žinias.

Lavinamoji funkcija priklauso nuo teikiamos informacijos turinio ir pobūdžio, nes informacijos turinys gali būti tiesiogiai teigiantis arba problemiškas, verčiantis intensyviai mąstyti, gretinti, analizuoti.

Auklėjamoji funkcija reiškiasi pateiktos informacijos vertinimais, pažiūromis, siekiant juos įdiegti vaikams.

Furst (1998) išskiria dar dvi funkcijas apie kurias Jakavičius nekalba, tai: pramoga (ją ne visada galima atskirti nuo informacijos) ir gyvenimiškoji pagalba.

Tačiau, be išvardintų teigiamų televizijos funkcijų, būtina pabrėžti, kad egzistuoja ir neigiamos funkcijos. Bielinis (2005) skirtingai nuo kitų autorių, akcentuoja, kad TV atlieka svarbią psichologinę – terapeutinę visuomenės dvasinės būsenos formavimo ir apsaugos funkciją. Autorius bando atkreipti visuomenės dėmesį į žiniasklaidoje slypinčius pavojus. Šiuolaikinė publika jau neteko vidinės laisvės atsakyti žiūrėti TV, ji yra liguistai, refleksyviai pririšta prie žydrųjų ekranų. Televizijos žiūrėjimas tampa tokiu pat būtinu aktu, kaip miegas ar valgymas, tai jau nėra laisvas pasirinkimas, o gyvybiškai būtinas šiuolaikinio žmogaus būties atributas.

Audiovizualinės žiniasklaidos neigiamų funkcijų poveikis itin svarbus dar ir dėl to, kad čia pateikiama informacija (net neobjektyvi) gali turėti įtakos žmonių nuostatų, įsitikinimų ir net elgesio

formavimuisi. Kaip pažymi Dobryninas (2001, p 59), „žiniasklaida formuoja viešąją nuomonę ne todėl, kad informuoja visuomenę <...>, ji formuoja, kadangi gali gaminti ir efektyviai visuomenėje platinti masinį stereotipinį žinojimą“.

Naujos televizijos teorijos remiasi „naudos“ koncepcija. Jos performuoja klausimą „Kaip žiniasklaidos priemonės veikia recipientą“ ir klausia, ką su žiniasklaidos priemonėmis daro vartotojas, t. y. kokią naudą, kokias pasitenkinimo galimybes suteikia televizija, kokius žiūrovo poreikius ji patenkina. Sakalauskas (2000) pripažindamas žiniasklaidos įtaką, teigia, kad viešosios nuomonės stereotipai apie žiniasklaidą neretai neatitinka realios tikrovės, ypač kai žiniasklaida laikoma visų visuomenės blogybių šaltiniu, kuri lyg atpirkimo ožį reikia išgyvendinti ar stipriai kontroliuoti. Susidaręs klaidingas įspūdis, kad jaunoji karta yra tapusi žiniasklaidos priemonių auka. Kur kas korektiškesnis būtų teiginys, jog jaunimas aktyviai vartoja jos teikiamą informaciją, todėl ji atlieka įvairialypę funkciją.

Labai svarbiu dalyku, vertinant vaiko teisių ir teisėtų interesų tinkamos apsaugos užtikrinimo prasme, tampa du aspektai: žiniasklaidos priemonių **savireguliacijos mechanizmas** bei valstybės taikomas masinės informacijos priemonių **teisinis reguliavimas**.

Didelį dėmesį šiam reguliavimui skiria tiek pasaulinė, tiek nacionalinė teisės sistema. Europos Tarybos dokumentas „Vaikų žalojimas ir apleidimas“ (1993), sako, kad Europos valstybės pripažįsta informacijos laisvę, kiekvieno teisę dėl pelno skelbti nuomones ar publikuoti vaizdus. Tačiau Europa išsižadėtų pati savęs, jei nesugebėtų pasiekti pusiausvyros tarp šių teisių ir valstybės garantuotos vaikų apsaugos nuo juos žalojančios suaugusiųjų laisvės. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės, 1990) teigia, jog žiniasklaida turi suvokti savo svarbų visuomeninį vaidmenį ir atsakomybę, kaip ir tą įtaką, kurią ji daro dėl jaunimo piktnaudžiavimo narkotikais ir alkoholiu. Pateikdama nuoseklią ir santūrią informaciją, ji turėtų naudoti savo poveikio galią piktnaudžiavimo narkotikais prevencijai. Europos žmogaus teisių konvencijos (1950) 10 straipsnio 2 dalis numato, kad teisė skleisti informaciją nėra absoliuti ir yra galimos ribos, t.y. būtinumas užtikrinti nacionalinį saugumą, teritorijos vientisumą, visuomenės saugumą, užkirsti kelią nusikaltimams, apsaugoti sveikatą, moralę, kitų asmenų teises ir laisves, teisminės valdžios nešališkumą ir autoritetą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1996) 25 straipsnis, Visuomenės informavimo įstatymo (1996) 4 straipsnis nustato žmogaus teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijos(1996) 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad laisvė reikšti įsitikinimus,

gauti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1996) 22 straipsnio 1 dalis numato, kad žmogaus privatus gyvenimas yra neliečiamas. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (ratifikuota 1995) 16 straipsnis įtvirtina, kad kiekvienas vaikas turi būti apsaugotas nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą, neteisėto kaltinimo, teisiama ar nuteisto už nusikaltimą vaiko asmenybę identifikuojančius duomenis.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymo (2001) nuostatos kaip niekur kitur mums aiškiai nurodo ir apibrėžia informaciją, kuri yra kenksminga vaikų vystymuisi ir nustato jos naudojimo kriterijus.

Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas (1996) skelbia, jog žurnalistas negali pažeisti žmogaus teisių ir orumo. Neleidžia skelbti nusikaltimų aukų vardų, piktnaudžiauti katastrofų, avarių ar smurto vaizdais, kurie gali žėisti artimųjų žmonių jausmus bei žiūrovų jautrumą; žurnalistas neturėtų minėti pavardžių, skelbdamas žinias apie savižudybes ar bandymus žudyti.

Europos konvencijoje „TV be sienų“ (ratifikuota 2000) yra pasakyta, kad visos programos turi išsaugoti pagarbą žmogui ir pagrindinėms žmogaus teisėms. Tačiau Lietuvos įstatymuose nenumatyta nei civilinė, nei baudžiamoji atsakomybė už smurto propagavimą televizijoje. Lietuvoje yra išsivyravusi radikali bei agresyvi masinės kultūros forma, tampanti savotiška televizijos kultūros erozija ir sykiu konfrontuojanti su giliomis dvasinėmis lietuvių kultūros tradicijomis.

Lietuvoje yra išgalėjusi televizijos žiniasklaidos **komercializacija**, tai toks sudėtingas žiniasklaidos procesas, kuris veikia televizijos laidų turinį ir formą, siekiant vien komercinių tikslų. Šis procesas vyksta, kai televizijos kanalų veiklos šalies vyriausybė beveik nereguliuoja, jie yra valdomi privataus kapitalo ir funkcionuoja rinkos ekonomikos sąlygomis, o pagrindinis jų veiklos tikslas – pelno siekimas. Dobrynino (2000) teigimu, šiandieninė televizija yra savininkų laisvė – rodoma tik apie tai, kas perkama. Lietuvai ši tendencija tapo aktuali po Nepriklausomybės atgavimo, išnykus valstybinės televizijos monopoliui ir pradėjus kurtis privatiems komerciniams kanalams. Atsirado konkurencija tarp televizijų dėl auditorijos ir reklamos rinkos. Trys Lietuvos televizijos kanalai – TV3, BTV, ir LNK funkcionuoja komerciniu principu: priklauso privačiam kapitalui, o jų veiklą vyriausybė reguliuoja tik per LR Visuomenės informavimo įstatymą.

Taigi teisinė bazė reguliuojanti vaikų teisių apsaugą visuomenės informavimo procesuose yra aiški ir pakankamai nuosekli, tačiau šioje srityje, kaip niekur kitur realybė ir teorija labai skiriasi.

Dažnai informacija pateikiama pažeidžiant teisės normas, argumentuojant, jog visuomenė turi teisę žinoti, o siūlymas riboti žodžio laisvę suprantamas kaip grasinimai cenzūros įvedimui, nesigilinant, kad saviraiškos laisvė turi būti ribojama, kai pažeidžiamos žmogaus teisės, o svarbiausia vaiko teisės ir jo interesai.

Šiandien, anot Andrejevo ir Gražulienės (2003), jau nebekeliamas klausimas, reikia ar nereikia visuomenę informuoti apie kasdien šalyje daromus nusikaltimus, kadangi tai susiję su kiekvieno iš mūsų galimybe tapti nusikaltimo auka. Šiandien reikia kalbėti apie tai, kaip žurnalistai pateikia kriminalinę informaciją visuomenei, koku aspektu vertina kriminogeninę situaciją valstybėje, kokį nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų įvaizdį parodo visuomenei. Vidinė žiniasklaidos ideologija paprastai lemia kriminalinės informacijos gavimą, atranką ir sklaidą, todėl tuo galima iš dalies paaiškinti kriminalinės informacijos iškreipimo faktą. Skandalai, reikiamos intrigos sukūrimas – štai kas yra svarbiausia šiandieninei žiniasklaidai.

Apsaugant nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos taikomos įvairios pagalbinės transliavimo apsaugos sistemos: kodavimas, reitingavimas, filtravimas. Lietuvoje įvesta filmų ženklavimo sistema (Meškauskaitė, 2004). Pagrindinė problema, kad filmų klasifikavimas ir jų žymėjimas atitinkamais simboliais (S – skirta tik suaugusiems, N - 14 – skirta vaikams nuo keturiolikos metų, T- galima žiūrėti tik su tėvų leidimu) perkelia gamintojų ir platintojų atsakomybę vartotojui, šiuo atveju šeimoms, auginančioms vaikus. Toks filmų ir programų ženklavimas neretai padaro priešingą poveikį, vaikai intriguojami tą ar kitą filmą būtinai pažiūrėti. Ženklavimas nėra efektyvi priemonė, siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo jiems žalingos informacijos, ir gali būti taikoma tik kaip papildoma priemonė, bet ne kaip pagrindinė ir vienintelė.

Gilligan (2002), mėgindama rasti atsakymą, kelia klausimą: kokia griežta turėtų būti valstybės cenzūra žiniasklaidai? Autorė apibrėžia tris alternatyvas, iš kurių viena – skatinti tėvus saugoti savo vaikus nuo žalingos įtakos specialiais prietaisais, užprogramuotais blokuoti smurtinių programų rodymą, tačiau tai būtų mažiausiai veiksminga labiausiai jautrių vaikų – tų, kurių tėvai yra nerūpestingi ir nesumanūs, atžvilgiu. Kitas kelias yra mokyti “žiniasklaidos raštingumo” mokykloje, kad vaikai išmoktų laikytis atokiau nuo jiems rodomo beprasmio smurto. Trečia išeitis – boikotuoti televiziją bei reklamuotojus, nešančius smurtinę informaciją į žmonių namus, daryti spaudimą televizijos kompanijų administracijai ir t.t.

Vienas iš šiandienos cenzūros paradoksų yra tai, kad valstybė kur kas griežčiau riboja erotinio turinio laidas, nei smurto demonstravimą, tai rodo, kad prievarta ir smurtas kaip pramoga

yra priimtinos, o seksas ne. Jeigu neleidžiame vaikams žiūrėti erotikos, kodėl leidžiame regėti smurtą?

Geriausias šios problemos sprendimas, nors tam reikės daug laiko ir lėšų – vykdyti gyventojų švietimą apie visuomenės informavimo procesus. Smurto platinimą televizijoje pavyks sustabdyti tik tuomet, kai žmonės tiesiog nebenorės jo žiūrėti, o tai įvyks, kai jie bus pakankamai išlavinti, emociškai saugūs ir pakankamai subrendę, kad atskirtų beprasmes peštynes nuo turiningos ir jaudinančios dramos.

1.2. Televizijos poveikį asmenybės raidai aiškinančios teorijos

Agresija yra įprasta elgesio forma – turbūt nėra žmogaus galinčio sąžiningai prisipažinti, kad jis niekada nebuvo agresyvus. Agresija yra toks elgesys, kuris pasireiškia kiekvieno žmogaus gyvenime, nepaisant jo amžiaus, lyties, rasės, išpažįstamos religijos arba įsitikinimų.

Žodis „agresija“ kilęs iš lotyniško žodžio *aggressio*. Iš pradžių jis turėjo taikų artėjimo atspalvį ir tiesiog reiškė „vykti į kurią nors vietą, prie kažko prieiti, kažko imtis“. Tačiau jo reikšmių grandinė atspindi stiprėjimą, vis didesnę įtampą, spaudimą – jis įgauna vis daugiau priešiško: „užpulti“, „atakuoti“, „sunaikinti“. Čia jau galima kalbėti apie destrukciją (Kast, 2001).

Bandant paaiškinti televizijos įtaką agresijai yra išskiriamos trys pagrindinės poveikio formos - teoriniai modeliai: socialinio išmokymo (Bandura, 1977); jautrumo sumažinimo (Berkowitz, 1991); baimės ir agresijos palaikymo (Huesmann, 1984). Literatūroje pateikiama ir kitų teorinių modelių, aiškinančių smurto žiniasklaidoje poveikį – Groebel kultūrų skirtumų, kompasų; Feshbach katarsio ir sulaikymo, Zillmann sujaudinimo perdavimo modelis; Donnerstein, Malamuth ir Linz ilgalaikės ekspozicijos (cit. Groebel 2001), ir kiti modeliai.

Socialinio išmokymo teorija yra viena pagrindinių teorijų apie žmogaus elgesį, bet **Bandura** ir kiti mokslininkai, atkreipdami dėmesį į masines komunikacijas, panaudojo ją žiniasklaidos poveikiui aiškinti. Autorius pažymėjo, kad televizija gali sukurti smurtinę realybę, dėl kurios verta susirūpinti (Bandura, 1989). Jis teigia, kad agresija yra specifinė socialinio elgesio forma, kuri yra išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir kitos socialinio elgesio formos. Vienas agresijos mokymosi būdas – tai modeliavimas, arba mokymasis stebint (pvz. per televiziją). Tiek realūs, tiek simboliniai modeliai gali daryti stiprią įtaką agresyvaus elgesio išmokimui, skatinimui ir reguliacijai. Agresyvių veiksmų išmokimas ir jų išreiškimas nėra tapatūs dalykai

(stebėtojas gali išmokti, bet kol kas nedemonstruoti agresijos). Bausmės, skiriamos agresyvaus elgesio modeliui, netrukdo stebėtojams išmokti agresyvių veiksmų.

Dauguma teoretikų pripažįsta, kad vaiko paskatinimų ir bausmių vizija iš dalies priklauso ir nuo išorinių veiksnių – tėvų, draugų, mokytojų. Bandura taip pat teigia, kad neigiami TV smurto efektai gali būti labai sumažinti, jei vaiko tėvai baustų už agresiją ar tiesiog garsiai jai nepritartų.

Vaikas taip pat yra atsakingas už savo veiksmus. Vėlesnė socialinio išmokimo teorijos versija labiau sureikšmina savireguliaciją ir akcentuoja, kad išorinės ir vidinės paskatos veikia kartu ir įtakoja elgesį (Groebel, 1998).

Berkowitz skirtingai nuo Banduros laikosi nuomonės, kad smurto žiniasklaidoje poveikis yra tiesioginis ir trumpalaikis. Tačiau net trumpalaikiai efektai gali būti sudėtingi, nes juos įtakoja įvairūs psichologiniai procesai.

Berkowitz vartoja „emocinio atbukimo“ ir „desensibilizacijos“, t. y. **jautrumo sumažinimo** terminus (Berkowitz, 1991). Visos agresyvių idėjų rūšys aktyvuojamos, kai ekrane mušasi, šaudo, žudo. Kadangi tai žiūrovams nesukelia pasibjaurėjimo ar baimės, „žiaurus kinas“ gali skatinti mintis, priešiškas kitiems žmonėms. Kai kuriems žiūrovams gali pasirodyti, kad agresyvus elgesys būdingas daugeliui. Šiems žiūrovams taip pat gali pasireikšti „protrūkio“ efektas, nes jie įsitikinę (laikinais), kad agresija yra tinkamas ir teisingas elgesys. Būtent dėl panašių išprovokuotų idėjų smurtas per TV gali skatinti gyventojų jautrumo sumažinimą agresijai.

Berkowitz įveddamas sąvoką „praimingas“ (angl. prime – užtaisyti, uždegti) turėjo omenyje, kad pranešimai apie smurtą ar smurto demonstravimas gali aktyvuoti žiūrovų agresyvias idėjas. Tačiau šios idėjos bus aktyvuojamos tik tokiu laipsniu, kiek gauta informacija yra aktuali žiūrovui. Berkowitz skirtingai nuo Banduros sureikšmina individo psichologines ypatybes ir vidinio nusiteikimo svarbą, o apie išorines paskatas nekalba. Pagal gautus tyrimų duomenis, stebimas smurtas greičiausiai padidins žiūrovų agresyvaus elgesio galimybes esant šioms sąlygoms: 1) jeigu jie nemato, kad agresorius buvo nubaustas ar kitaip nukentėjo; 2) jeigu jie nelaiko agresijos nepriimtina ar nepateisinama; 3) jeigu jie tapatina save su agresoriais, įsivaizduoja save jų vietoje; 4) jeigu jie sutelkia dėmesį į agresiją, bet ne į kitus įvykių aspektus; 5) jeigu jie psichologiškai neišlaiko distancijos, pvz., nesako sau, kad veiksmas ekrane – netiesa (Берковиц, 2002).

Kiti autoriai (**Donnerstein, Malamuth ir Linz**) cit. Groebel, 2001) tyrinėjo **ilgalaikės ekspozicijos efektą**, atsirandantį pažiūrėjus ypatingai žiaurių smurto vaizdų. Efektas pasireiškė ypač tarp vyrų. Jiems buvo priimtinos dažnos smurto scenos, jų užuojauta agresijos aukoms kas kart vis

mažėjo. Šiai teorijai būdinga Banduros ir Berkowiz teorijų sintezė: ji analizuoja desensibilizacijos procesus esant ilgalaikiam ir tęstiniam televizijos poveikiui.

Zillmann kaip ir Berkowiz savo teorijoje kalba apie tiesioginį ir trumpalaikį praimingo efektą. Tik skirtingai nuo Berkowiz šį reiškinį autorius aiškina per dviejų veiksmių sąveiką: ryškius televizijos efektus ir fiziologinį žmogaus sujaudinimą. Veiksmo scenos, kurios paprastai yra smurto žiniasklaidoje sudėtinė dalis, prikausto žiūrovų dėmesį ir sukelia (mažiausiai) norą kam nors „įspirti“, dažniau pasireiškiantį vyrų tarpe (tai įrodo ir ilgalaikės ekspozicijos efektas). Tuo pat metu, žmonės linkę reaguoti agresyviau, būdami sujaudinimo būsenoje. Tai paaiškina, kodėl sujaudinančios scenos per televiziją sąlygoja didesnę agresiją tarp sujaudintų/supykusių žiūrovų. **Zillmann** (cit. Groebel, 2001) šį efektą aiškina **sujaudinimo perdavimo teorijoje**. Šiame kontekste ne tiek svarbu turinys, kiek formalūs požymiai – garso ir vaizdo efektai, kurie ir lemia rezultatą.

Siekiant paaiškinti agresyvių tendencijų stabilumą laike ir galimybę numatyti suaugusiojo polinkį nusikalsti pagal ankstyvos agresijos požymius, **Huesmann** (1984) sukūrė **baimės, agresijos palaikymo (skriptų) teoriją**. Jis kaip ir Bandura kalba apie tęstinį ir ilgalaikį televizijos poveikį. Čia pagrindinis vaidmuo skiriamas kognityviniams elgesio scenarijams. Jis kelia prielaidą, kad žmogaus elgesį reguliuoja „specialios programos“, arba scenarijai, kurie yra išmokstami ankstyvųjų asmenybės raidos stadijų metu. Šie scenarijai yra saugomi ilgalaikėje atmintyje ir taikomi kaip elgesio bei socialinių problemų sprendimo vadovai. Elgesio scenarijai padeda suprasti ir interpretuoti aplinkos įvykius, pateikia atitinkamo elgesio planą, taip pat leidžia prognozuoti galimas elgesio pasekmes. Remiantis elgesio scenarijų modeliu, galima teigti, jog agresyvūs žmonės dažniausiai išmoka ir taiko tokius scenarijus, kurie skatina agresyvias reakcijas.

Kalbant apie smurto žiniasklaidoje įtaką agresijos vystymuisi, kognityvinių scenarijų (skriptų) teorija akcentuoja šiuos aspektus:

- 1) Vaikas, nuolat stebintis per TV agresyviai besielgiančius žmones, gali išsaugoti agresyvų scenarijų kaip tinkantį socialinėms interakcijoms ir kai kuriose situacijose taikyti agresyvaus elgesio algoritmus.

- 2) Smurto scenos, vaiko suvoktos kaip nerealios, nebus modeliuojamos ateityje.

Stebėtojas išsaugoja tolesniam galimam panaudojimui tik tuos scenarijus, kurie duoda jam (subjektyviai) naudos sprendžiant socialines problemas. (Huesmann, 2003).

UNESCO tyrimų pagrindu, **Groebel** suformulavo **kompasso teoriją**. Priklausomai nuo įgytos patirties, socialinės kontrolės ir kultūrinės aplinkos, žiniasklaida siūlo elgesio orientaciją, gaires,

kurios sąlygoja žmogaus elgesio kryptis. Žiūrovai nebūtinai iš karto pritaiko matytus elgesio modelius; tačiau po kiek laiko jie atgamina matytus žiniasklaidoje elgesio modelius. Jei ypatingas žiaurumas yra „įprastas“, tai „tiesiog“ smūgis kitam atrodo palyginti nekaltas (Groebel, 1998). Ši teorija artima Huesmano teorijai, jos abi kaba apie gaires, scenarijus nulemiančius žmogaus elgesio kryptį, t.y. apie ilgalaikį ir tęstinį televizijos poveikį. Tačiau čia aktualios ir Berkowiz idėjos apie jautrumo sumažinimą.

Priešinga išnagrinėtoms teorijoms tendencija buvo vystoma **katarsio** ir vėliau **sulaikymo teorijose (Feshbach)** cit. Groebel, 2001). Kaip senovės graikų tragedijoje, agresyvios nuostatos yra sumažinamos stebint kitų žmonių panašų elgesį (pakaitalo kopijavimas). Sulaikymas vyksta, kai asmeninių agresyvių nuostatų stimuliavimas sąlygoja bausmės baimę ir tokiu būdu lemia jų sumažinimą. Šių abiejų teorijų teiginiai galimi esant tam tikroms aplinkybėms.

Kriminologijoje (Sakalauskas, 2000a) išskiriamos kelios teorijos, aiškinančios žiniasklaidoje vaizduojamo smurto poveikį vaiko elgesiui:

- **stimuliacijos teorija**, pagal kurią žiniasklaidoje matomo smurto perėmimas skatina asmeninį agresyvumą ir griauinantį veikimą, pvz., siekiant asmeninių tikslų;
- **habitualizacijos teorija**, pagal kurią nuolatinis brutalių scenų žiūrėjimas veda prie jausminio atbukimo ir pripratimo prie kasdienio smurto, galiausiai skatina nuostatą veikti prievartos pagalba, kai įgyvendinami asmeniniai interesai;
- **katarsio teorija**, pagal kurią matomas smurtas redukuoja asmeninį smurtą, t.y. malšina poreikį smurtauti.

Pirmoji teorija akcentuoja veikimo modelį konkrečiose situacijose perėmimą, antroji – pripratimą prie smurtinio elgesio. Trečioji akcentuoja visiškai priešingus dalykus, nei kitos dvi. Tačiau praktikoje katarsio teorija nepasitvirtino ir dabar pripažįstama neigiamo poveikio rizika.

1.3. Nepilnamečių psichofizinio vystymosi ypatumai ir TV įtakos sąsajos

Kaip liudija gyvenimiška praktika vaikai TV laidas pradeda žiūrėti nuo ankstyvosios vaikystės ir prie ekranų praleidžia vis daugiau laiko (vaikai neretai žiūri ne tik jiems, bet ir suaugusiems skirtas laidas). Televizijai paskirta didžioji dalis masinės komunikacijos tyrimų; pagrindinė to priežastis yra kiekis laiko, kurį žmonės skiria TV laidų peržiūrai. Vidutiniškai suaugę ir vaikai žiūri televizorių nuo 2 iki 3 valandų per dieną. Iki 18 metų nepilnametis suspėja prie televizoriaus praleisti daugiau nei 2 gyvenimo metus (Харрис, 2003). Gyvenimo bėgyje kiekis laiko, kurį žmogus praleidžia prie televizoriaus keičiasi. Jis stipriai išauga tarp 2 –tų ir 4 –tų gyvenimo metų – nuo maždaug 15 minučių iki 2,5 valandos per dieną. Maždaug iki 8 –tų gyvenimo metų jis nekinta ir vėl stipriai išauga iki maksimumo apie 12-tus metus ir siekia 4 valandas per dieną. Paskui jis vėl mažėja, ypač vidurinės mokyklos, koledžo periode ir ankstyvaisiais suaugusio žmogaus metais, kada žmogus daug laiko skiria bendravimui, mokslams ir vaikų auklėjimui.

Pasak Mielkės (1997), informacijos priemonės, ypač televizija, yra puikus laidininkas vertybių formavimosi procese. Nors techninės priemonės pačios savaime yra neutralios, tačiau jų dėka perduodama informacija, nuomonės, tendencijos veikia formuoja žmonių, ypač jauno amžiaus, mąstymą ir veiksmus, patiems vartotojams to net nesuvokiant. Vienareikšmiškai teigti, kad televizija daro neabejotiną įtaką delinkventiniam elgesiui, nesiima teigti nė vienas autorius. Visgi kai kurie tyrimai rodo, kad agresyvaus turinio filmų žiūrėjimas (ypač pakartotinis) skatina vaikų agresyvumo didėjimą (Bandura , 1963; Eron , 1972, Parke; 1977 (cit. Valickas , 1997a). Šie tyrimai leidžia teigti, kad kuo daugiau smurto ir prievartos scenų demonstruojama televizijos laidose, tuo labiau jie yra linkę naudoti prievartą kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę. Stebėdami TV filmų (animacinių filmukų) herojų agresiją, vaikai nesunkiai gali išmokti, o vėliau sėkmingai panaudoti įvairias agresyvias elgesio formas. Demonstruojama prievarta gali sumažinti žmonių jautrumą smurtui realiomis sąlygomis. Tačiau naujai išmokti elgesio būdai gali būti slopinami arba pastiprinami. Ar modelio poveikis bus slopinantis, ar pastiprinantis, anot Banduros (1998) nulems šie veiksniai:

1. Stebėtojo savikritiškas sprendimas, ar jam pavyks sėkmingai pakartoti stebimą elgesį.
2. Stebėtojo spėjimas, modelio elgesys bus apdovanotas ar nubaustas.
3. Stebėtojo įsivaizdavimas, kokių padarinių turėtų jo paties pakartotas modelio pademonstruotas elgesys. Tais atvejais, kai stebėtas modelis nėra baudžiamas už pavojingą ar

uždraustą veiklą, stebėtojas tarsi pervertina turimas vertybes ir ima taikyti anksčiau slopintus netinkamus elgesio būdus. Svarbus ir emocinis modeliavimo komponentas. Stebėdamas modelio reiškiamas emocijas, stebėtojas ir pats dažniausiai susijaudina, o padidėjęs susijaudinimas keičia stebimo elgesio suvokimą.

Stebint išmokstamas ne kiekvienas stebimas elgesio būdas. Galima išskirti keletą veiksmų, nuo kurių priklauso išmokimo modeliavimas tikimybė:

1. Modelio savybės:

1.1 imitacijos tikimybė tuo didesnė, kuo modelis panašesnis į stebėtoją savo amžiumi ir lytimi;

a. imitacijos tikimybė didėja, kai modelis nors nežymiai pranoksta stebėtoją socialiniu statusu, kompetencija ir galia.

2. Stebėtojo savybės:

imitacijos procesą veikia stebėtojo savigarda, motyvacija ir prieš tai gauti apdovanojimai už konformistinę elgesį. Modelis stipriau veikia tuos žmones, kurie menkai save vertina, yra priklausomi nuo aplinkinių arba anksčiau buvo teigiamai stimuliuojami už kito asmens elgesio imitaciją.

3. Elgesio pastiprinimo ypatybės:

jei stebėtojas mano, kad už tam tikrą elgesį nebus norimo apdovanojimo, toks elgesys nebus išmoktas pastiprinimo būdu.

Televizijos poveikis (Valickas, 1997b) priklauso nuo konkrečių laidų pobūdžio, tiek nuo vaiko susiformavimo lygio: vaikai yra įtaigesni TV laidoms nei suaugusieji, nes jie neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai atskiria vaizduojamą fantastinę pasaulį nuo realybės. Dauguma TV laidų skatina prosocialų elgesį, altruistinius poelgius, aplinkos pasaulio pažinimą bei vaiko intelektualinę brandą, plečia jo akiratį, supažindina su kitomis sociokultūrinėmis tradicijomis. Kitos TV laidos gali skatinti nepageidautinas elgesio formas: jau ankstyvame amžiuje vaikai turi galimybę TV ekrane stebėti užpuolimus, kankinimus, žudymus ar kitokią destruktivų elgesį. Stebėdami TV filmų (animacinių filmukų) herojų agresiją, vaikai nesunkiai gali išmokti, o vėliau sėkmingai panaudoti įvairias agresyvias elgesio formas. Jei TV laidų skatinama agresija sukelia dar ir teigiamas pasekmes kasdieninėje vaiko veikloje, tai agresyvios reakcijos gali įsitvirtinti jo elgesyje. Kuo dažniau vaikai žiūri smurtines laidas, būdami 8-9 metų amžiaus, tuo agresyviau jie elgiasi ir po 10 metų.

Anot Dzenkausko (1999), kalbėdami apie televiziją turime nepamiršti, kad 11-14 metų paauglys mąsto vaizdais. Tokio amžiaus vaikai labai mėgsta ekraną. Jie gali valandų valandas

sėdėti prie televizoriaus, tačiau juos domina tik vaizdas. Abstraktus jų mąstymas dar iki galo neišsivystęs. Paauglys dėl šios amžiaus savybės nesugeba analizuoti, svarstyti, apibendrinti bei daryti išvadas. Matydamas smurtą ekrane, nepilnametis negalvoja apie įvykio motyvus, priežastis ir pasekmes, o domisi pačiu veiksmu, jo atlikimo technika. Matytini vaizdai palieka pėdsaką jo sąmonėje bei pasąmonėje ir ateityje gali pasireikšti netinkamu veiksmu.

Kognityvinės raidos teoretikai tiria, kaip keičiasi augančio vaiko moraliniai samprotavimai. Jie teigia, kad didėjantis pažintinis (kognityvinis) subrendimas ir socialinė patirtis padeda vaikui vis geriau suprasti sąveikaujančias socialines normas, kurios reguliuoja moralinę atsakomybę. Kognityvinės raidos teoretikai teigia, kad yra labai specifinis moralaus mąstymo ir elgesio ryšys: jie abu turi artėti vienas prie kito individui siekiant aukštesnio moralinio samprotavimo lygio. Piaget (cit. Žukauskienė, 2002) moralės raidos teorijoje skiria dvi stadijas: heteronominės moralės (paklusnumo kito autoritetui) arba moralinio realizmo – 5–10 metų vaikai, ir autonominės (bendradarbiavimo) moralės – 10 metų ir vyresni vaikai. Vaiko supratimas apie socialines normas keičiasi, kartu keičiasi ir jo moralė. Kohlbergas (cit. Furst, 1998;) yra sudaręs šešių moralės raidos stadijų seką. **Bausmė ir paklusnumas** - vaikams yra sudėtinga apsvarstyti ir atsižvelgti į du požiūrius. Nežinodami, kad gali skirtis žmonių interesai ir dalyko supratimas (perspektyva), jie ignoruoja kitų asmenų ketinimus ir motyvus, sprenddami, ar jų veiksmai geri, ar blogi. Jie neginčijamai priima autoriteto požiūrį kaip savo ir nukreipia dėmesį į tai, kaip išvengti bausmės. **Naivusis hedonizmas arba instrumentinė orientacija** – teisingu laikomas toks veiksmas, kuris patenkina paties asmens poreikius, į kitus asmenis žiūrima kaip į veikiančius savo interesams: tu – man, aš – tau. **Gero berniuko – geros mergaitės orientacija** – tarpasmeninio atitikimo, santarvės moralė. **Socialinės tvarkos palaikymo orientacija** – taisyklės taikomos kiekvienam ir kiekvieno pareiga yra jų laikytis. **Socialinės sutarties, teisėtumo orientacija** – individas nebežiūri į taisykles kaip nustatytas visam laikui, bet suvokia jas kaip lanksčią priemonę žmogiškosioms vertybėms palaikyti, paremti. **Orientavimasis į universalius etinius principus** – pripažinti visuotinę žmonių lygybę ir gerbti kiekvieno asmens, kaip individualybės, vertę ir orumą. Mokslininkas siekė labai tiksliai apibūdinti kokybinius moralinio mąstymo pokyčius. Jis nurodė, kad stadijos sudaro invariantinę seką ir kad kiekviena nauja stadija laikoma svaresniu moralinių sprendimų priėmimo būdu. Jis teigė, kad moralės raida priklauso nuo asmens kognityvinių ir perspektyvos supratimo įgūdžių, kuriuos vaikas patiria veikiamas socialinės aplinkos. Žiniasklaidai tenka daug vaidmenų – pagalbininko, patarėjo, vadovo, dažnai netgi pavyzdžio, padedančio suprasti mokslo, gyvenimo

tiesas, plėsti žinias, akirati, kurti (Žukauskienė, 1997) . Deramai ugdant vaiką, atsiskleidžia svarbiausi žmogaus poreikiai, lavinamas gebėjimas mokytis, suprasti kitus, žadinamas noras užsiimti įvairia veikla, mokoma ir skatinama bendrauti, vadovaujantis sąžine ir universaliais etikos principais. Televizija – viena iš veiksnių, lemiančių vaiko savivokos kokybę bei savęs vertinimą, kurio pamatas – asmeninės savybės (sąžiningumas, ištikimybė ir drąsa), ir nuomonės apie save patį iš kitų žmonių atsiliepimų.

Vaikų auditorija mokslininkų vertinama kaip labiausiai paveikiama. Nors skirtingo amžiaus vaikams televizija daro nevienodą poveikį, tačiau galima išskirti bendras jų ypatybes (Whitney, Wartella, 2001):

- **Intelektu lygis.** Jaunesni vaikai sunkiau sieja vaizduojamas scenas ir daro iš jų išvadas. Čia svarbus tampa bausmės ir atpildo laiko pasirinkimas. Dažniausiai smurtinis elgesys nėra baudžiamas iki pat filmo pabaigos. Kadangi vaikai sunkiau susieja pradinį smurtą ir bausmę už jį, todėl jie gali tikėti, kad smurtas nebaudžiamas.
- **Socialinio statuso siekimas.** Vaikai yra jautrūs socialiniam pripažinimui, ypač tarp bendraamžių. Televizijoje matydami, kad panaudojant smurtą galima įgyti socialinį statusą, jie gali naudoti smurtą, siekdami socialinio pripažinimo.
- **Savęs sutapatinimas su televizijos personažais.** Vaikai dažnai mėgdžioja herojus, turinčius magišką galią, ir smurtauja kaip filmų herojai.
- **Tikėjimas smurto realumu televizijoje.** Vaikai sunkiau skiria tikrovę nuo fantazijos. Vaikams per televiziją ilgai veikiamiems informacijos, kuri reklamuoja idėją, kad smurtas yra tinkamas būdas spręsti problemas, kyla rizika perimti atitinkamas nuostatas ir elgesį.
- **Jautrumas įspūdžiams.** Daugkartinis smurto rodymas sumažina žiūrovų jautrumą, daro juos apatiškus didėjančio realaus smurto atžvilgiu arba abejingus aukų padėčiai.

Hurrelmann (2001) laikosi nuomonės, kad kai vaikas skaito knygas, skatinama jo paties fantazija, jis susikuria sau vaizdus. Tuo tarpu televizija pateikia gatavus, vienas kitą greitai keičiančius labai įtaigius vaizdus, kurie užkariauja mintis ir jausmus. Žiūrėdami vaikai neturi laiko galvoti, išgyventi ar savaip reaguoti į rodomos istorijos įvykius, o juk tai svarbiausia prielaida suprasti kas vyksta. Kai vaikai skaito, ar kai jiems skaito kiti, jų fantazija turi tam tikras, vaiko amžiaus sąlygojamas emocines ribas. Prieš televizoriaus ekraną visi yra lygūs. Per televiziją patirti

jausminiai išpūdžiai išlieka dar ilgai po to, kai ekranas jau seniai atšalęs. Vaikai greitai pamiršta aplinkybes ir veiksmą, bet jų sukelti jausmai išlieka ilgam. Sakysim, vaikai dar ilgai jaučia televizijos filmo metu patirtą baimę. Ekrane greitai keičiasi vaizdai, vienas per kitą verčiasi įvykiai, filmas veja filmą. Tai daro stiprų emocinį išpūdį, prikausto vaikų dėmesį.

Kas iš tiesų vaikus domina smurto scenose ir kokią realią įtaką šie vaizdiniai turi vaikų socializacijai? Anot Sakalausko (2000) siaubo filmai yra klasikinis blogio vaizdavimo žiniasklaidoje pavyzdys. Tačiau jų žiūrėjimas yra jaunimo kultūros dalis. Šis poreikis – tai savarankiškumo ir autonomijos siekis. Jis leidžia atsiriboti nuo suaugusiųjų, nors pastaruosius tai šokiruoja. Neretai baimę sukeliantys filmai gali mokyti, kaip elgtis su savo asmenine baime. Tačiau iškyla ir tam tikrų pavojų, nes siaubo siužete turėtų būti šie trys elementai:

- jaunuolis pats savanoriškai pasineria į baimės siužetą;
- jausmas turi išreikšti konkretų pavojų, pavyzdžiui, suvokiant save kaip filmo herojų; jaunuolis savo fantazijoje išsivaizduoja pavojaus atspindį;
- galiausiai turi būti pozityvi pabaiga – pasibaigsi įtampa, herojaus pergalė arba blogio nugalėjimas.

1.4. Televizijoje rodomo smurto poveikį didinantys veiksniai

Smurto žiniasklaidoje poveikį galima apibūdinti kaip trumpalaikį (tiesioginį) ir ilgalaikį. Trumpalaikis poveikis gali būti apibūdinamas paprastais priežastiniais ryšiais. Ilgalaikis poveikis traktuojamas kaip interaktyvus procesas, apimantis daug skirtingų veiksnių ir sąlygų. Smurto vaizdai negali būti traktuojami vienodai, kaip lygūs, kaip vienodai veikiantys žiūrovą, nes šie vaizdai gali būti labai skirtingi. Lygiai taip pat ir žiūrovai negali būti laikomi vienodais – tie patys smurto vaizdai skirtingiems žiūrovams gali daryti skirtingą poveikį. Svarbi ir aplinka kurioje žiūrimas smurtas.

Mokslininkai (Singer, 1987 (cit. Valickas, 1997a) žiniasklaidos, ypač televizijos poveikį prievartos panaudojimui sieja ir su kitais faktoriais, tarp kurių dažniausiai minimi:

- Šeimoje vyraujantis nekontroliuojamas televizijos laidų žiūrėjimas;
- Ilgalaikis televizijos laidų žiūrėjimas;
- Ilgalaikis smurtinių laidų žiūrėjimas ikimokykliniame ir mokykliniame amžiuje;
- Tėvų pabrėžiama fizinė jėga kaip disciplinos palaikymo priemonė;
- Mažas vaizduotės, žinių ir kūrybiškumo skatinimas šeimoje.

Todėl galima daryti prielaidą, kad žiniasklaida tampa priemone, formuojančia ar padedančia formuoti nepilnamečio pasaulėžiūrą ir vertybines nuostatas – sutapatinti save su tam tikra amžiaus grupe, jos kultūros srovėmis, aktualiausiomis mados formomis, kūno kalba, gestais ir pan., siūlo identifikavimosi galimybes ieškantiems savo veido ir vietos po saule. Televizija, spauda, vaizdo ir kompiuterinė technika ne tik supažindina, bet ir gali paskatinti vaiko primityvų polinkį į smurtą, agresiją, seksualumą bei formuoti iškreiptą suvokimą apie galimus elgesio stereotipus. Tokiu atveju deviacinio turinio socializacija tampa produktyvia varomąja jėga.

Rumpf (2004) duomenimis, dabar ištyrus, kiek informavimo priemonės skatina jų vartotojų agresyvumą ir smurtingumą, reikia konstatuoti: vaikų agresyvumą filmų žiūrėjimas gali paskatinti, jei svarbiausi vaikų poreikiai visai nepatenkinami arba patenkinami nepakankamai. Pagrindiniais žodžiais jis apibendrina jau anksčiau minėtus neigiamai kenksmingus televizijos ir videofilmų žiūrėjimo faktorius:

Klimatas šeimoje. Šeimoje, kurioje smurtaujama, televizija stiprina polinkį smurtauti pačiam. Pavyzdys šeimoje ir (arba) įsitikinimas, kad joje nesi mylimas ir svarbus, dažnai yra nepalanki sąlyga vystytis asmenybei – tada pabėgama į smurto pasaulį (pvz., vaikas įsivieša į prievartą šlovinančius filmus ir žaidimus). Skirtingai nuo Singer, jis neakcentuoja ilgalaikio televizijos žiūrėjimo šeimoje neigiamo poveikio.

Frustracijos. Kuo dažniau išgyvenama frustracija (nesėkmė moksle, nepritapimas prie socialinės grupės) ir ji nekompensuojama (nėra galimybės išsipasakoti, pasiekti laimėjimų kitose socialiai pripažintose srityse, pvz., sporte), tuo labiau didėja agresyvumas ir polinkis į smurtinius veiksmus. Atitinkami žaidimai šiuo atveju taip pat tą polinkį stiprina.

Perspektyvos stoka. Kai jaunas žmogus nemato savo egzistencijos prasmės ir geresnės ateities, nes jaučia, pavyzdžiui, kad jo profesiniai ar kiti norai bei svajonės apskritai yra neįgyvendinami, – agresyvumas stiprėja.

Todėl čia galime teigti: pati viena atskirai paimta informavimo priemonė negali nei padėti vaikui pasiekti gerų rezultatų mokykloje, nei padaryti jo gyvenimą visuomenėje netinkamą. Ar tai naudinga, ar žalinga, lemia gyvenimo sąlygos šeimoje, situacijos, kurių terpėje informavimo priemonės naudojamos.

Kvieskienė (2003) teigia, kad televizija, kaip socialinis institutas, gali daryti įtaką vaikų norui smurtauti, tačiau reikia nepamiršti kitų veiksnių, pirmiausia būtų galima paminėti auklėjimo sąlygas šeimoje, kai vaikams be pertraukos leidžiama žiūrėti televizijos laidas. Ji orientuojasi ne į

smurtą šeimoje, o į taisykles kaip Singer Vaikai, kurie patiria minėtas šeimos sąlygas ir televizijos laidų poveikį, pasižymi lėtesne kognityvine branda, yra atšiaurūs ir nepasitikintys išoriniu pasauliu, agresyvesni ir nerimastingesni, blogiau adaptavęsi mokykloje negu bendraamžiai. Yra nustatyta, kad socializacijos proceso trūkumai veikia nevienodai: jie gali sąlygoti arba smurtinį vaiko elgesį, arba nesukelti agresijos. Iš veiksmų, galinčių turėti įtakos per televiziją matyto smurto ir agresyvaus vaiko elgesio ryšiui, dažniausiai išskiriami tokie: vaikų populiarumas tarp bendraamžių; jų akademiniai laimėjimai; identifikavimosi su televizijos programų herojais laipsnis; tikėjimas demonstruojamo smurto realumu ir agresyvaus turinio fantazijos ugdymas. Gali formuotis ryšiai tarp nedidelių akademinių laimėjimų, smurtinių televizijos laidų žiūrėjimo ir vaikų smurtinio elgesio. Vaikai, kuriems prasčiau sekasi mokslas, paprastai praleidžia daugiau laiko žiūrėdami televizijos laidas, nei gerai besimokantys mokiniai. Atitinkamai blogai besimokantys vaikai turi daugiau galimybių stebėti agresyvaus elgesio modelius. O kadangi šių vaikų galimybės sprendžiant įvairias problemas paprastai yra labiau ribotos nei sėkmingai besimokančių mokinių, tai atsiliekantys vaikai dažniausiai panaudoja tuos smurtinius problemų sprendimo būdus, kuriuos jie mato televizijos laidose. Toks elgesys atiboja šiuos vaikus nuo bendraamžių, verčia juos dar dažniau žiūrėti televizijos laidas, dėl to lieka mažiau laiko mokymuisi, patiriamos akademinės nesėkmės ir t. t.

Atlikta daug empirinių tyrimų, kuriuose analizuojamas smurto televizijoje poveikis žmonių agresijai. **Savage** (2004) įvertino tyrimus, atliktus per pastaruosius keturis dešimtmečius. Jis atskleidė šias pagrindines metodologines problemas susijusias su tokio pobūdžio tyrimais: 1) sunku išmatuoti, kokią smurto dozę „gauna“ žiūrovas, žiūrėdamas konkrečią laidą; 2) sunku išmatuoti smurtinį elgesį, jo pokyčius; 3) sunku kontroliuoti veiksmus, turinčius įtakos žiūrėjimui ir elgesiui.

Nei vienas asmuo negali pasakyti, kad žiniasklaida blogai ar gerai veikia vaikus. Kai kuriems vaikams, esant kai kurioms sąlygoms, kai kuri žiniasklaida yra žalinga. Kitiems vaikams esant toms pačioms sąlygoms arba tiems vaikams kitomis sąlygomis ji gali būti teigiama.

Išanalizavusi daugelio tyrimų rezultatus, ji pastebėjo, kad rodomas smurtas turėjo ir teigiamą, ir neigiamą, ir nulinį poveikį bei pažymėjo keletą metodologinių aspektų:

1. tyrimais nėra įtikinamai nustatyta ir įrodyta, kad smurtas žiniasklaidoje yra tiesioginė nusikaltimų darymo priežastis;
2. smurto efektai galimai yra interaktyvūs arba netiesioginiai (pvz., rodomas smurtas gali pakeisti nuostatas ir įsitikinimus, lemti didesnę polinkį naudoti smurtą ateityje). Tačiau jeigu šie efektai veiktų kompleksiskai, nėra nieko nuostabaus, jei agresija pasireiškia.

Taip pat Savage pažymi, kad smurto poveikį gali slopinti arba didinti kiti veiksniai (asmens savybės, tėvai, socialinė aplinka).

Apibendrinant galima būtų pasakyti, jog literatūroje galima rasti įvairių teorijų ir nuomonių, aiškinančių smurto žiniasklaidoje poveikį žiūrovui. Pagrindinės teorijos – **socialinio išmokimo** (Albert Bandura,), **skriptų** (Rowell Huesmann) ir **jautrumo sumažinimo** (Leonard Berkowitz). Šiame darbe nagrinėtos kitų autorių teorijos yra glaudžiai susijusios su pagrindinėmis. Plėtojant jas pasaulyje buvo atlikta daugybę tyrimų, eksperimentų, ir jų rezultatai ne visada sutapdavo. Tai yra dėsninga, nes šios teorijos, kiekviena savaip, vienpusiškai vertina žmogų ir jo elgesį, tuo tarpu kasdienis gyvenimas yra daug sudėtingesnis. Mokslininkai sutinka, kad, be teigiamo žiniasklaidos poveikio, egzistuoja ir neigiamas. Kyla diskusijų tik apie jo mastus.

Lietuvos baudžiamoji statistika kasmet rodo vis didesnę nusikalstamų veikų, kurias įvykdė nepilnamečiai asmenys, skaičių. Tėvai, mokytojai, teisėsaugos institucijų darbuotojai vis dažniau kalba apie smurtaujančius vaikus. Agresyvumo augimas paaiškinamas subkultūros kaita. Ši kaita pasireiškia tuo, kad vaikai vis dažniau paliekami vieni, jiems trūksta bendravimo ne tik su suaugusiais, bet ir su bendraamžiais. Esant tokiai situacijai, vaikai ieško bendravimo alternatyvų, ir dažnai jomis tampa žiniasklaidos priemonės. Televizijos vaidmuo vaikų gyvenime pastaruoju metu labai padidėjo. Kaip teigia mokslininkai ir tai jau tapo akivaizdu visiems, žiniasklaidos vartotojų skaičius nuolat auga, tobulėjant informacinėms technologijoms atsiranda naujų žiniasklaidos priemonių, jos tampa prieinamos.

Apibendrinant galima pasakyti, kad TV ekranuose demonstruojamo smurto ir prievartos poveikis priklauso nuo žiūrovų amžiaus, jų intelekto bei išsilavinimo lygio, užimamo statuso grupėje, turimų agresyvaus elgesio įgūdžių, TV laidos žiūrėti skiriamo laiko kiekio, demonstruojamų laidų tipo, pozityvių ir negatyvių pastiprinimų santykio.

2. RYRŠIO TARP DEMONSTRUOJAMO SMURTO IR AGRESYVAUS ELGESIO ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika

Atsižvelgiant į pasirinktos temos aktualumą, atlikta, 11-14 m. moksleivių realiame gyvenime pasireiškiančio, agresyvaus elgesio ir televizijoje rodomo smurto santykio analizė.

Tyrimas atliktas trimis etapais, naudojant kiekybinį (anketinė grupinė apklausa; struktūrizuotas stebėjimas) ir kokybinį (pusiau struktūrizuotas interviu) tyrimo metodus.

Pirmas tyrimo etapas. Buvo atliktas kiekybinis tyrimas – anketinė grupinė apklausa (Kardelis, 2002). Apklauskos metu buvo siekiama: nustatyti rodomo smurto poveikiui įtakos turinčius veiksnius; išsiaiškinti kokias programas paaugliai renkasi per televiziją; palyginti ar eksperimentinės ir kontrolinės grupės nepilnamečiai renkasi tuos pačius filmus ir TV laidas; išanalizuoti televizoriaus žiūrėjimo ir programų pasirinkimo motyvus.

Anketinė apklausa pasirinkta dėl tyrimo dalyko specifiškumo, agresija yra individualus sąmonės elementas, o nustatyti ryšį tarp paauglių agresijos ir TV siūlomų laidų pasirinkimo, stebėjimo būdu neįmanoma. Kaip pataria Ядов (1999), apklausą reikia atlikti per kuo trumpesnę laiką. Taip pat nepamiršti, kad apklauskos metu fiksuojamos subjektyvios nuomonės ir vertinimai, kurie su laiku gali keistis priklausomai nuo įvairių aplinkybių. Todėl tyrimas buvo atliktas per dvi savaites, jo metu buvo apklausti Šiaulių Aukštabalio vidurinės mokyklos 150 moksleivių bei 94 Šiaulių ir 56 Kelmės moksleiviai įtraukti į miesto policiją dominančių vaikų apskaitą.

Vienos apklauskos metu buvo dirbama tik su viena klase (15-25 moksleivių), vengiant didesnių grupių. Eksperimentinės grupės vaikai buvo anketuojami mažesnėmis grupelėmis (5 -10 moksleivių). Taip pat moksleiviai pildymo metu buvo skatinami atsakinėti savarankiškai, pildydami anketas jie nesikalbėjo, tokiu būdu pavyko išvengti klasės draugų įtakos.

Antras tyrimo etapas. Struktūrizuotas stebėjimas pasitelktas, kaip papildomas tyrimo metodas, siekiant atskleisti, agresijos kiekį TV siūlomose ir nepilnamečių pasirenkamose laidose. Peržiūrimos laidos ir filmai buvo atrenkami pagal anketinės apklauskos rezultatus. Televizijos laidų stebėjimui buvo parengtas stebėjimo protokolas pagal Bass ir Darkley (cit. Daškevičius, 2001) agresijos formų klasifikaciją. Šiame protokole buvo fiksuojamos agresijų formos ir jų kiekiai. Stebėjimo tikslas, išsiaiškinti ar moksleivių pasirenkamuose TV laidose ir filmuose yra agresijos apraiškų ir kiek jų. Buvo peržiūrėta 14 filmų, 24 laidos, 32 animaciniai filmai. Programų protokolus

pildė tyrėjas bei du eksperimentinės ir kontrolinės grupės moksleiviai. Vaikai į šį tyrimo etapą įtraukti norint nustatyti kiek agresyvaus elgesio veiksmų užfiksuoja skirtingų grupių atstovai. Tyrėjas ir moksleiviai žiūrėjo laidas ir fiksavo protokolus individualiai (namuose), prieš tai kartu aptarus visas klasifikacijoje išvardintas agresijos rūšis.

Trečias tyrimo etapas. Šiame etape buvo pasirinktas kokybinis tyrimas (Luobikienė, 2000), nes nagrinėjamai problemai trūko „gylis“, o ne „pločio“ informacijos. Naudojant šį metodą buvo mėginta ieškoti atsakymų į klausimus „kodėl?“, „kaip?“, „kas?“ bei atskleisti respondentų požiūrius, suvokimus, patirtis. Išvados, daromos remiantis kokybine informacija, negali būti statistiškai projektuojamos visiems vienos ar kitos grupės asmenims. Buvo pasirinktas pusiau struktūrizuoto interviu metodas, nes taip galima gauti daugiau ir platesnės informacijos. Jau pokalbio pradžioje galima pastebėti vaiko naudojamą žodyną ir bendravimo būdą, ir tai pritaikyti tolimesnio interviu metu formuluojant klausimus. Visada galima patikslinti nesuprastą klausimą. Norint gauti kuo išsamesnę informaciją, buvo naudojami daugiausia atviri klausimai arba uždari klausimai informacijos patikslinimui. Pokalbio sklandumui palaikyti nebuvo laikomasi klausimų eiliškumo. Buvo apklausti keturi moksleiviai iš kontrolinės ir eksperimentinės grupės, siekiant išanalizuoti, kokius jausmus išgyvena nepilnamečiai žiūrėdami programas, kuriuose yra agresyvaus elgesio. Šiame etape svarbu buvo išsiaiškinti subjektyvią moksleivio patirtį t.y. išsiaiškinti kaip jis suvokia ir kokią prasmę suteikia smurto fenomenui televizijoje. Per dieną buvo apklausama po vieną moksleivį, pokalbį fiksuojant diktofono pagalba. Duomenims apdoroti buvo atlikta turinio (ang. *content*) analizė.

2.2 Imties charakteristika

Respondentai tyrimui atlikti atrinkti naudojant tikimybinės lizdinės imties sudarymo būdą: imtis lizdų atžvilgiu yra homogeniška, o lizdų viduje heterogeniška. Pagrindinis tiriamųjų atrankos kriterijus - amžius nuo 11 iki 14m. Šio amžiaus nepilnamečių respondentų pasirinkimo motyvai:

1. Psichologinis – prieš atliekant apklausą buvo išnagrinėti vaikų raidos psichologijos ypatumai, 11-14 metų nepilnamečių abstraktus mąstymas dar nepakankamai išvystytas, todėl paaugliams gana sunku analizuoti, svarstyti, apibendrinti ir daryti išvadas. Apie 12 metus televizoriaus žiūrėjimas išauga iki maksimumo ir siekia 4 valandas per dieną, susilpnėja modeliavimo efektas.

2. Kriminologinis – šios amžiaus grupės nepilnamečiai jau artėja 14 metų amžiaus ribą, nuo kurios jie gali būti traukiami baudžiamajon atsakomybėn, be to konatyvinis patologinis veiksnys stabilizuojasi.

Tyrimo metu buvo lyginamos dvi skirtingos tiriamųjų grupės (eksperimentinė ir kontrolinė): nepilnamečiai linkę nusižengti elgesio normoms (policiją dominantys vaikai) ir nepilnamečiai besilaikantys nustatytų elgesio normų. Reikšminis šių dviejų tiriamųjų grupių skirtumas – užfiksuota nusikalstama veika (smurtas, reketavimas, tyčiojimas, turto sugadinimas, plėšimas, sveikatos sutrikdymas) eksperimentinėje grupėje. Į policiją dominančių vaikų apskaitą įtraukiami vaikai, dėl įvairių priežasčių pažeidžiantys įstatymus, valkataujantys, elgetaujantys, nelankantys mokyklos, patyrę fizinį ar psichinį smurtą, turintys pedagoginių ar psichologinių problemų, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis (Viešosios policijos specialisto tarnybinės veiklos instrukcija 2005).

Tyrimo metu apklausta 300 nepilnamečių, po 150 vaikų abiejose tiriamųjų grupėse. Tokia imtis leidžia apdoroti duomenis ir pagrįsti agresyvaus elgesio ir demonstruojamo smurto sąveiką. Tarp tiriamųjų buvo 95 mergaitės ir 205 berniukai. Lyties atžvilgiu grupės yra panašios: eksperimentinėje grupėje - 45 mergaitės ir 105 berniukai, kontrolinėje – 50 mergaičių ir 100 berniukų.

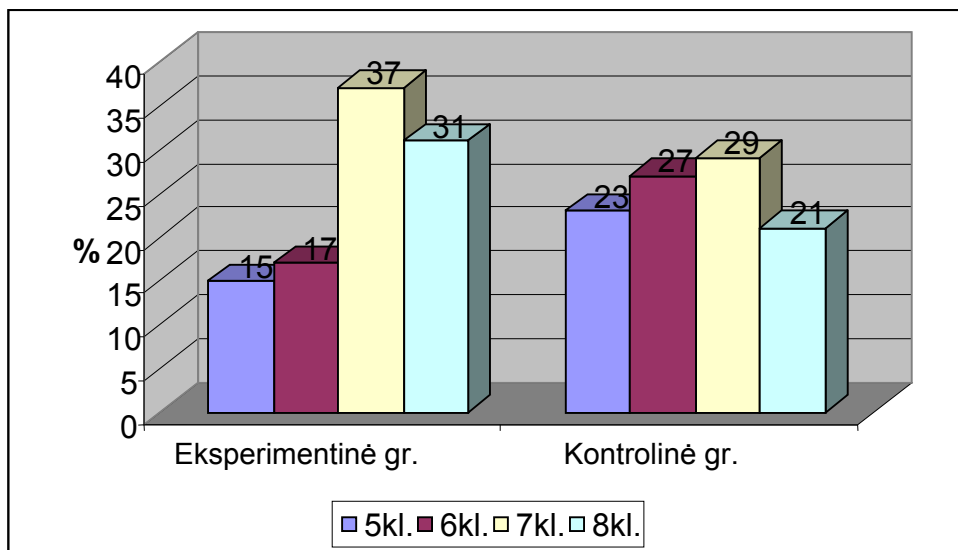
1 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių, %

Metai	Dažnis	Procentai	Sukauptasis procentas
11	51	17	17
12	54	18	35
13	104	34,7	69,7
14	91	30,3	100
Suma	300	100	

Daugiausia apklausta 13 (34,7%) ir 14 metų (30,3%) vaikų, šią amžiaus grupę sudaro net 69,7% visų tyrimo dalyvių. Jaunesnio amžiaus vaikų į tyrimo imtį pateko ženkliai mažiau: 12 metų - 18%, 11 metų tik 17%, viso 35%. Tokį netolygų amžiaus pasiskirstymą lėmė tai, jog policiją dominančių vaikų įskaitoje 11 – 12 metų paauglių, patekusių dėl padarytos nusikalstamos veikos, yra nedaug, dažniausiai dėl šios priežasties į policijos apskaitą jie patenka sulaukę 13 - 14 metų. Tai,

kad nepilnamečiai į rizikos grupės sąrašus dažniausiai patenka nuo 13 metų, gali įtakoti modeliavimo efektas. Nes, anot Banduros (1989) vaikai iki 12 metų aktyviai modeliuoja agresyvių elgesį, o modeliavimo efektui silpnėjant pradeda atitinkamose situacijose elgtis agresyviai, ko pasekoje ir patenka į policijos akiratį.

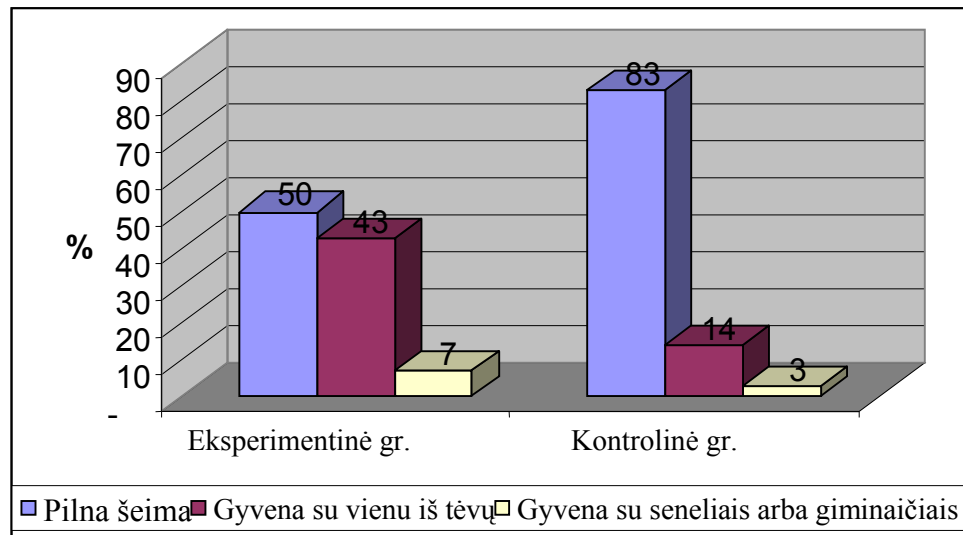
1 pav. Eksperimentinės ir kontrolinės grupės vaikų pasiskirstymas pagal klases, % ($p = -0,16^{**}$)

Neprasižengusių vaikų pasiskirstymas pagal klases yra tolygesnis nei policiją dominančių vaikų. Čia moksleivių besimokančių 5 ir 6 klasėse sukaupasis procentas 50 %, lygiai toks pat jis ir 7-8 klasėse. Anketuojant kontrolinės grupės vaikus buvo stengiamasi apklausti panašų vaikų skaičių visose klasėse, eksperimentinėje grupėje to padaryti nepavyko, todėl čia pasiskirstymas pagal klases yra labai netolygus. Tokį netolygumą lėmė įskaitoje esančių vaikų amžius, apie kurį buvo kalbėta aptariant 1 lentelę. Linkusių nusižengti elgesio normoms vaikų besimokančių 5-6 klasėse sukaupasis procentas 32%, o 7-8 klasėse jau dvigubai didesnis net 68%. Šie skaičiai itin ryškiai iliustruoja modeliavimo efekto rezultatą – didėjantį paauglių nusikalstamumą.

Pagal duomenimis galime formuluoti prielaidą, jog susilpnėjęs modeliavimo efektui nepilnamečiai tam tikrose situacijose pradeda elgtis agresyviai, todėl apie 14 metus smurtiniai teisės normų pažeidimai išauga dvigubai.

2.3. Rodomo smurto poveikiui įtakos turintys veiksniai

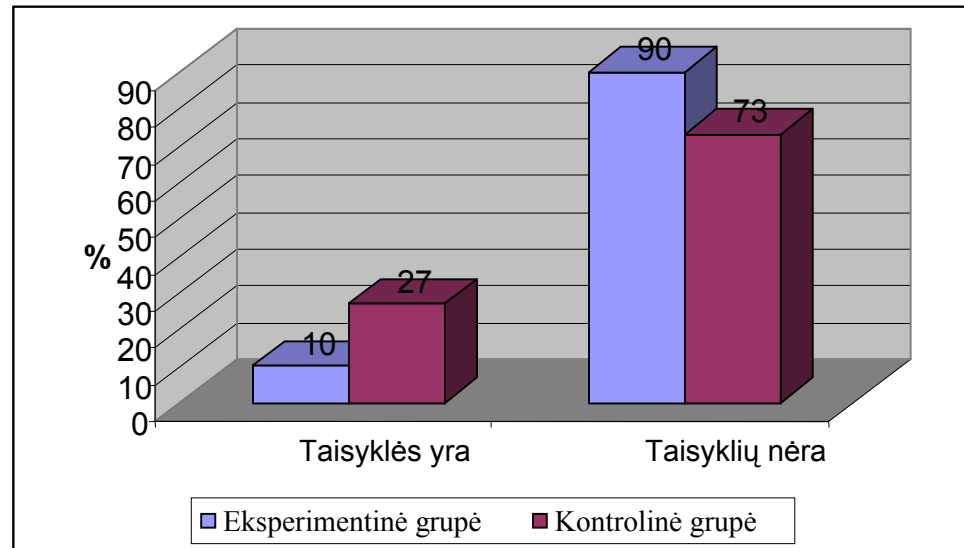
Televizija, kaip socialinis institutas, gali daryti įtaką vaikų norui smurtauti, tačiau reikia nepamiršti ir kitų veiksnių. Ar jos poveikis bus naudingas ar žalingas lemia gyvenimo sąlygos šeimoje, pasiekimai mokykloje, situacijos kurių terpėja informavimo priemonės naudojamos. Todėl, kalbant apie televizijos neigiamą įtaką vaikui, būtina įvertinti situaciją kurioje televizijos priemonės yra naudojamos.

2 pav. Respondentų šeimos sudėtis, % (p = - 0,31**)

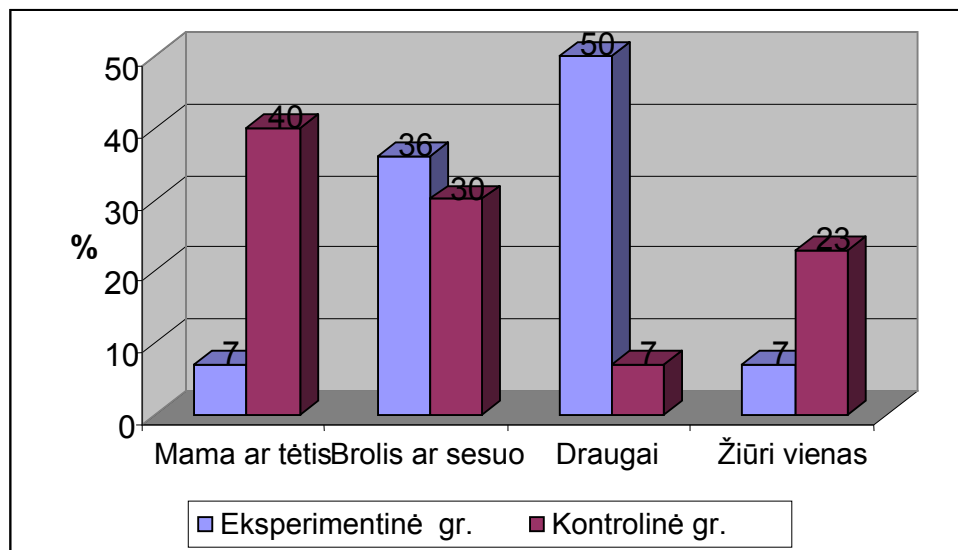
Šeima tai vienas iš svarbiausių agentų, lemiančių asmenybės formavimąsi. Pilna šeima turi didesnes galimybes užtikrinti vaiko materialinę bei psichologinę gerovę. Grafike matyti, jog tik 50% rizikos grupės vaikų gyvena pilnose šeimose, kai tuo tarpu neprasizengusių vaikų net 83%. Eksperimentinės grupės paauglių agresijai pasireikšti mikro aplinkos sąlygos palankesnės nei kontrolinės grupės, pusės jų šeimyninis statusas – nepilna šeima, o tai literatūroje (Gage, Berliner, 1994) traktuojama, kaip galimas neigiamas asmenybės formavimosi faktorius. Kiekvienas vaikas turi poreikį augti su abiem tėvais, taip jis lengviau išgyvena paauglystės krizę bei socializuojasi visuomenėje. Nesant vienam iš jų paauglys praranda savo artimiausią identifikavimosi objektą ir vis dažniau jo ieško televizijos programose. Nepilnoje šeimoje gyvenantis vaikas, dažnai nesijaučia mylimas ir svarbus, ieškodamas pripažinimo ir dėmesio jis dažnai pabėga į televizijos smurto

pasaulį. Todėl, remiantis gautu koreliacijos koeficientu ($p = -0,31^{**}$), galime formuluoti prielaidą, jog nepilnoje šeimoje gyvenantys vaikai labiau linkę žiūrėti smurtines laidas ir elgtis agresyviai.

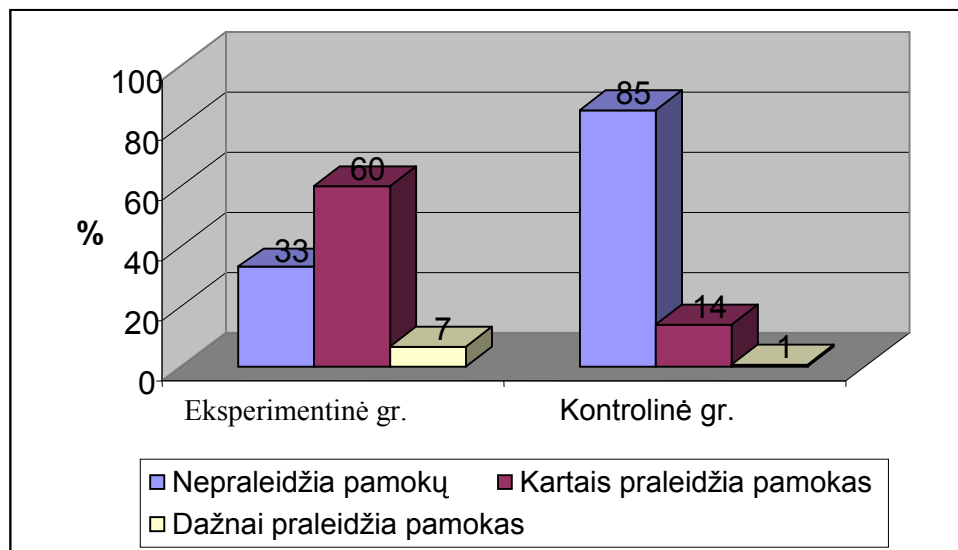
3 pav. Nepilnamečių šeimose egzistuojančios televizijos žiūrėjimo taisyklės, % ($p = -0,22^{**}$).

Svarbus yra tėvų požiūris į televizijos daromą poveikį vaikui, nuo šiuo požiūrio priklauso ar šeimoje yra televizijos žiūrėjimo taisyklės. Dažnai tėvai ir pripažindami šio poveikio reikšmę nesistengia apsaugoti nuo jo savo vaikų ir televizorius vis dažniau tampa elektronine aukle. Kad televizijos žiūrėjimo taisyklių šeimoje nėra teigia 90% rizikos grupės ir 73% neprasizengusių moksleivių. 10% eksperimentinės ir 27% kontrolinės grupės vaikų teigia, kad tokios taisyklės egzistuoja. Visiems vaikams tėvai liepia nežiūrėti televizoriaus po 22 val., nesėdėti arti ekrano ir televizorių žiūrėti ne ilgiau dviejų valandų. Paskutiniai du draudimai yra susiję su sveikatos problemomis ir tik pirmasis gali būti siejamas su žiūrimų laidų kontrole. Neprasizengusiems vaikams dar yra draudžiama kalbėti per žinias, o rizikos grupės vaikams nežiūrėti siaubo ir pornografinių filmų. TV taisyklių nebuvimas šeimoje, sudaro sąlygas egzistuoti Singer (cit. Valickas, 1997) apibrėžtiems televizijos poveikį prievartos panaudojimui įtakojantiems faktoriams: šeimoje vyraujančiam nekontroliuojamam, ilgalaikiam smurtini televizijos laidų žiūrėjimui. Gautas duomenų koreliacinis ryšys ($p = -0,22^{**}$) rodo, jog televizijos žiūrėjimo taisyklių egzistavimas šeimoje gali turėti įtakos retesniai smurtinių laidų žiūrėjimui bei mažesniai žiūrovų agresyvumui.

4 pav. Asmenys kartu su vaiku žiūrintys televizorių, % (p = - 0.22**)

Dar vienas svarbus veiksnys, priklausantis nuo šeimos ir darantis įtaką rodomo smurto poveikiui, yra asmenys kartu su vaiku žiūrintys televizorių. TV žiūrėjimo partneriai vaikų grupėse gana skirtingi. Didžiausia dalis neprasižengusių vaikų 40% televizorių žiūri su tėvais, 30% su broliu ar seserimi ir 23% vieni. Policiją dominantys vaikai televizorių žiūri dažniausiai su draugais 50%, broliu ar seserimi 36%, vieni 7% ir su tėvais tik 7%. Suslavičius, Valickas (1999) teigė, kad smurtinių televizijos laidų poveikiui įtakos gali turėti grupinis šių laidų žiūrėjimas. Tyrimo metu paaiškėjo, kad būtent, nepilnamečių draugijoje, eksperimentinės grupės vaikai dažniausiai ir žiūri televiziją. Po 53% abiejų grupių vaikų teigia, kad žiūrėdami televiziją nediskutuoja ir po 47% sako aptariantys matomus siužetus. Tačiau neprasižengę vaikai tai dažniau daro su tėvais, o rizikos grupės su draugais, tuo būdu ne visada tinkamai interpretuodami matytą medžiagą ir taip televizijoje rodomus agresyvius veiksmus be kritikos ir svarstymų priima kaip vienintelius ir teisingus konflikto sprendimo kelius. O žiūrovo reakcijų pobūdis į matytą televizijos laidą priklauso nuo toje laidoje demonstruojamos medžiagos vertinimų. Todėl galime formuluoti išvadą, kad televizijos laidų žiūrėjimas kartu su draugais turi įtakos matytos agresijos pasireiškimui realiame gyvenime.

5pav. Vaikų be priežasties praleidžiamos pamokos, % ($p = - 0,49^{**}$)

Kitas svarbus veiksnys lemiantis televizijos poveikį paaugliui yra vaiko pasiekimai ir statusas mokykloje. Vienas iš frustracijos rodiklių mokykloje - praleidžiamos pamokos veda prie prastų akademinų pasiekimų. Grafike matyti, kad tik 33% policiją dominančių vaikų be priežasties nepraleidžia pamokų, kartais jas praleidžia net 60%, dažnai 7%. Kontrolinės grupės 85% vaikų niekada nepraleidžia pamokų, dažnai jas praleidinėja 1%, kartais 14%. Tyrimas patvirtina Kvietkienės (2003) aprašytus televizijoje rodomo smurto ryšius susijusius su akademiniais pasiekimais. Reikšmingas pamokų praleidinėjimo ir vaiko priklausymo rizikos grupei koreliacinis ryšys ($p = - 0,49^{**}$) leidžia formuluoti pirminę išvadą, jog yra ryšys tarp nedidelių akademinų laimėjimų, smurtinių televizijos laidų žiūrėjimo ir vaikų agresyvaus elgesio.

Pamokų lankymo pasekmė – pusmečio įvertinimai. Neigiamų pusmečio įvertinimų turi net 43% rizikos grupės ir tik 17% neprasižengusių vaikų ($p = - 0,28^{**}$). Gilesnis šio proceso padarinys – kurso kartojimas. Tyrimo duomenys rodo, jog policiją dominantys vaikai antramečiavo du kartus daugiau (9%) nei neprasižengę (4%). Čia negrįžtamai išsiskiria abiejų grupių vaikų akademinų laimėjimų skirtumai ($p = - 0,11^{**}$), rizikos grupės vaikai nemato savo egzistencijos prasmės ir geresnės ateities, nes jaučia, kad jo profesiniai ar kiti norai bei svajonės apskritai yra neįgyvendinami, todėl agresyvumas stiprėja.

Rizikos grupės vaikai mokykloje dažnai susiduria su mokymosi motyvacijos problema, o tai puikiai iliustruoja šie duomenys. Mokykla yra antras pagal svarbą veiksnys lemiantis vaiko

socializacijos procesą. Čia, kaip ir šeimoje, linkusių nusižengti elgesio normoms vaikų padėtis ir pasiekimai nedžiugina: vaikai praleidinėja pamokas, gauna neigiamus įvertinimus, lieka kartoti kurso, mokymosi motyvacija krenta, socialinis statusas dėl akademinų pasiekimų žemas. Šio tyrimo duomenys patvirtina Rumpf (2004) išvadą, jog vaikų agresyvumą filmų žiūrėjimas gali paskatinti, jei vaikas dažnai išgyvena frustraciją ir ji nekompensuojama.

Žemi akademiniai laimėjimai leidžia daryti prielaidą, jog vaikai praleidžiantys pamokas daugiau laiko praleidžia prie televizoriaus ekranų, o ilgalaikis TV žiūrėjimas įtvirtina agresyvaus elgesio modelius (Singer, 1987 (cit. Valickas, 1997)).

2.4. TV žiūrėjimo motyvai

Šiuo metu televizijos, kaip žiniasklaidos priemonės, reitingai vaikų tarpe yra didžiausi. Visi rizikos grupės vaikai nurodė, jog dažniausiai naudojami televizija, tuo tarpu kontrolinės grupės 17% moksleivių dažniau naudojami internetu, likę taip pat televizija. Televizoriaus vieta namuose reikšmingai neišsiskyrė, abiejose grupėse po 47% moksleivių teigia, kad televizorius namuose yra svetainėje, 29% rizikos grupės ir 33% kontrolinės grupės vaikų televizorių turi visuose kambariuose, todėl natūralu, kad ši žiniasklaidos priemonė yra prieinamiausia ir daugiausiai naudojama.

2 lentelė

Televizijų žiūrėjimo dažnumas, %

Televizijos	Kasdien		4-5 kartus per savaitę		2-3 kartus per savaitę		1 kartą per savaitę		Niekada	
	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.
LTV	6.7	16.7	30	16.7	13.3	20	10	10	40	37,6
Suakauptasis procentas	6.7	16.7	36.7	33.4	50	53.4	60	63.4	100	100
LNK	80	50	0	26.7	6.7	6.7	0	0	13.3	16.6

Suakauptasis procentas	80	50	80	76.7	86.7	83.4	86.7	83.4	100	100
TV3	70	66.7	13.3	23.3	10	6.7	0	0	6.7	3.3
Suakauptasis procentas	70	66.7	83.3	90	93.3	96.7	93.3	96.7	100	100
BTV	0	10	16.7	3.3	16.7	3.3	16.7	26.7	49.9	56.7
Suakauptasis procentas	0	10	16.7	13.3	33.4	16.6	50.1	43.3	100	100

Iš keturių pagrindinių Lietuvos televizijų abiejose grupėse pati žiūrimiausia yra TV3, ją žiūri 93,3% eksperimentinės grupės ir 96,7% kontrolinės grupės vaikų. Nedaug nuo jos atsilieka LNK, ją žiūri 86,7% - rizikos grupės ir 83,4% neprasižengusių vaikų. Mažiausiai žiūrima yra BTV, jos visai nežiūri 49,9% eksperimentinės ir 56,7% kontrolinės grupės nepilnamečių. Televizijų pasirinkime abiejose tiriamųjų grupėse reikšminių skirtumų nėra. Tačiau įdomu tai, jog mėgstamiausios paauglių televizijos, pagal Gudaičio (2005) pateiktus duomenis, yra gavusios daugiausia gyventojų skundų dėl netinkamo televizijos laidų pobūdžio. LNK televizijai per 2001-2004 metus yra pateikti 29 skundai, TV3 - 20 skundų per tą patį laikotarpį, BTV – 8, LTV – 12 ir skundų skaičius kas metai vis didėja. Paradoksalu, jog televizija, kuriai gyventojai paskutinius du metus nepateikė nei vieno skundo, paauglių yra mažiausiai žiūrima. Šiek tiek kitaip pasiskirsto kabelinių televizijų reitingai. Neprasižengę moksleiviai renkasi DISCOVERY ir TRAVEL (17% moksleivių). Abi grupės žiūri MTV (23% eksperimentinės ir 30% kontrolinės), TANGO (20% policiją dominantę ir 37% neprasižengusių). Išskirtinai tik rizikos grupės vaikai renkasi TV1000, net 27% moksleivių. Apibendrinant kabelinės televizijos pasirinkimą ryškėja tendencija, galinti turėti įtakos agresyviam elgesiui. Abi grupės vaikų vieningai mėgsta muzikinį kanalą, tačiau neprasižengę moksleiviai yra linkę rinktis švietėjiškus kanalus, o policiją dominantys TV filmų kanalą, kuriame smurtinių scenų tikrai netrūksta.

Eksperimentinės grupės vaikai sąmoningai ieško smurto apraiškų televizijoje, o jų pasirenkamos televizijos turi tendenciją įtakoti agresyvių elgesį. Todėl galima daryti prielaidą, jog vaikai renkasi smurtines televizijos programas nes yra agresyvūs.

3 lentelė

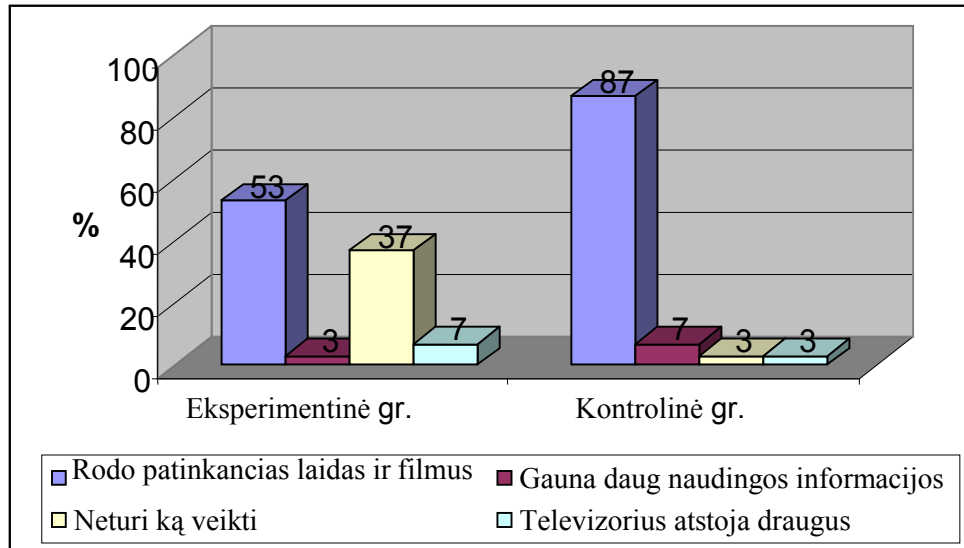
Televizoriaus žiūrėjimo laikas, pasirinkimų skaičiumi

Savaitės dienos	Rytai nuo 8-12 val.		Per pietus nuo 12-16 val.		Vakare nuo 16-20 val.		Naktį nuo 20-24 val.		VISO	
	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.	Eksperimentinė gr.	Kontrolinė gr.
Darbo dienomis	0	0	35	10	85	130	65	70	185	210
Savaitgaliais	50	65	105	75	30	65	45	75	230	280

Susumavus televizoriaus žiūrėjimo trukmę matyti, kad šiuo požiūriu grupės viena nuo kitos ženkliai nesiskiria, įdomu tai, kad eksperimentinės grupės vaikai prie televizoriaus praleidžia netgi šiek tiek mažiau laiko (darbo dienomis 185, savaitgaliais 230 kartų) nei neprasižengę vaikai (darbo dienomis 210, savaitgaliais 280 kartų). Daugiau laiko prie televizoriaus ekranų policiją dominantys vaikai praleidžia per pietus, tiek savaitgaliais tiek darbo dienomis. Televizoriaus žiūrėjimas pietų metu darbo dienomis gali būti susijęs su praleidžiamomis pamokomis, pabėgę iš pamokų vaikai neturi ką veikti, todėl tuo metu būna prie TV ekranų. Vakaraus prie televizoriaus jie praleidžia mažiau laiko, nes tuo metu jiems jau būna nepavojinga vaikščioti lauke, kadangi pamokos jau pasibaigusios. Iš duomenų matyti, jog yra vaikų prie televizoriaus praleidžiančių beveik visą dieną ir įdomu tai, kad tokių vaikų kontrolinėje grupėje yra daugiau.

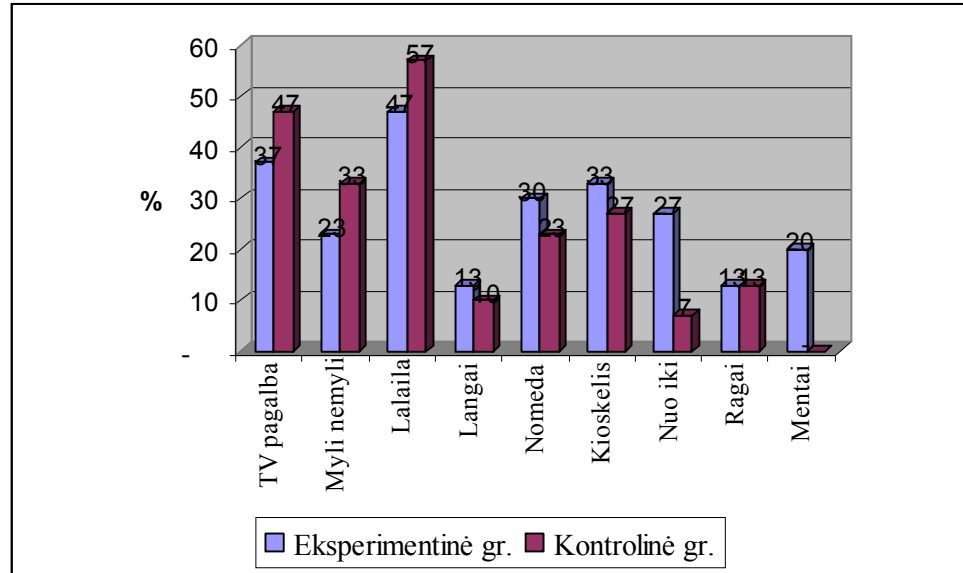
Literatūroje (Singer, 1987 (cit. Valickas, 1997) televizijos poveikis siejamas su ilgalaikiu televizijos laidų žiūrėjimu. Ši tendencija tyrime neišryškėjo, kontrolinės grupės vaikai, laiko prie televizoriaus praleidžia daugiau, todėl šių dviejų veiksnių susieti negalime. Galime formuluoti kitą išvadą, jog kiekis laiko praleidžiamas prie TV ekranų agresyviams vaikų elgesiui reikšmingos įtakos neturi, svarbiau tai kokio turinio laidas paaugliai renkasi. Pagal anksčiau padaryta prielaidą, jog

paaugliai renkasi smurtines televizijos programas, nes yra agresyvūs, galime daryti išvadą, jog rizikos grupės vaikai prie TV ekranų praleidžia mažiau laiko todėl, kad jie renkasi tik smurtines laidas, o kitų visai nežiūri.

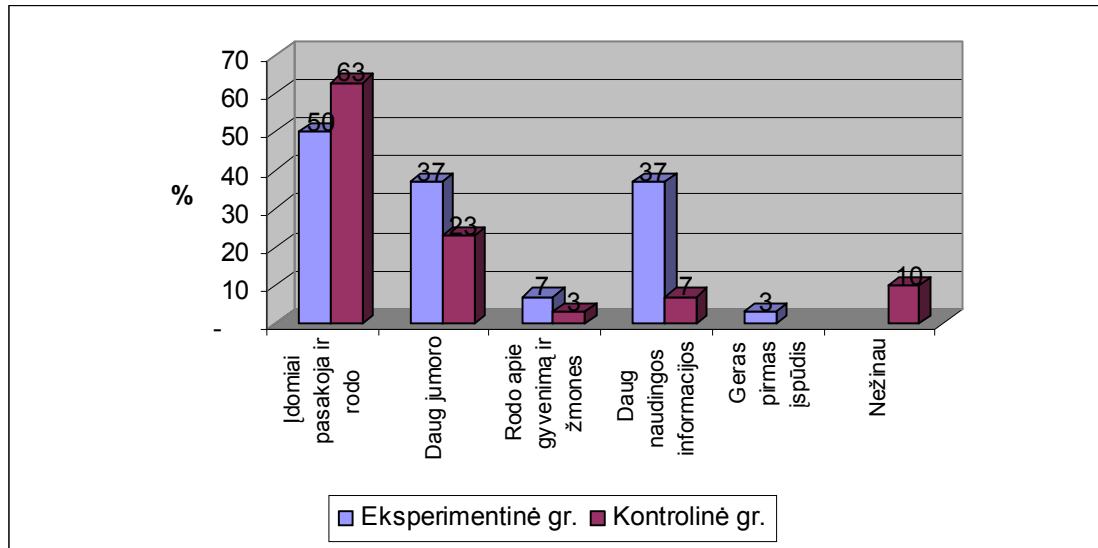
6 pav. Eksperimentinės ir kontrolinės grupės vaikų televizoriaus žiūrėjimo motyvai, % ($p = - 0.14$)

Labai svarbios yra televizijos žiūrėjimo priežastys. Pagrindinis neprasižengusių vaikų televizoriaus žiūrėjimo motyvas yra jiems patinkančios laidos – 87% vaikų, kai tuo tarpu policiją dominančių vaikų tarpe yra du reikšmingi motyvai: patinkančios laidos 53% ir nuobodulys 37% nepilnamečių. Atsižvelgiant į ankstesnius tyrimo rezultatus (akademinis pasiekimus), dėl didelio laisvo laiko kiekio, atsirandančio praleidinėjant pamokas, nuobodulio motyvas rizikos grupės vaikų tarpe visai nestebina, 7% nepilnamečių jis netgi atstoja draugus. Tiems vaikams, kurie televizoriaus ekrane ieško draugo, nes bendraamžių grupėje jų statusas yra žemas, agresyvios scenos gali turėti itin stiprų poveikį, dėl pradedančių veikti identifikavimosi procesų. Anot Suslavičiaus, Valicko (1999) demonstruojamo smurto ir žiūrovų agresyvaus elgesio ryšį gali sustiprinti asmenybės padėtis bendraamžių grupėje.

7 pav. Nepilnamečių mėgiamos televizijos laidos, %

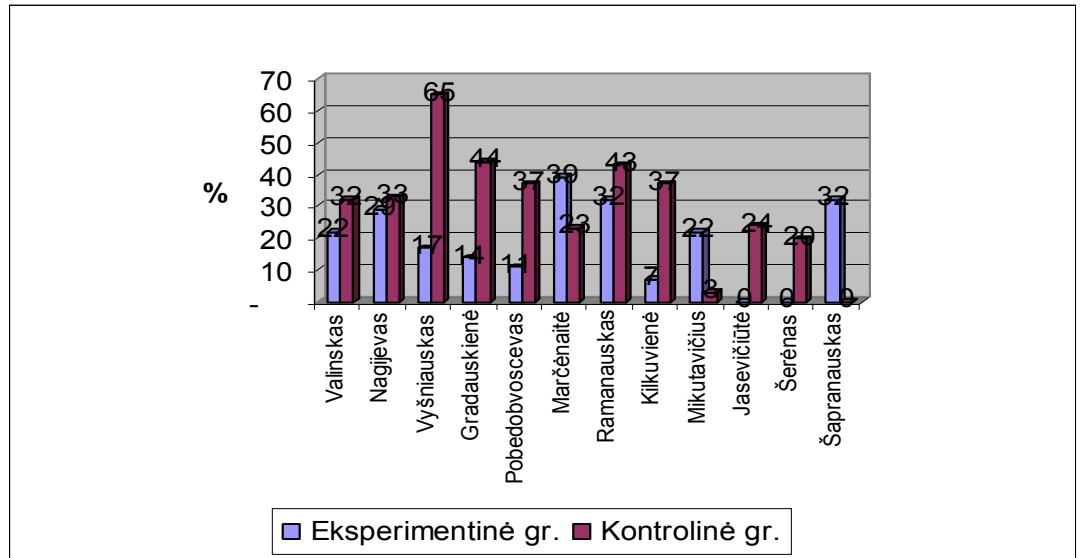
Visos pasirinktos vaikų laidos yra siūlomos LNK ir TV3. Abi vaikų grupės įvardija vienodas žiūrimas laidas. Neprasižengę vaikai daugiausiai žiūri Lalailą (57%), TV pagalbą (47%), Myli nemyli (33%); policiją dominantys vaikai Lalailą (47%), TV pagalbą (37%), Kioskelį (33%). Žiūrimiausios abiejų grupių laidos nėra agresyvios, tai jumoristinės laidos. Tačiau rizikos grupės vaikų pasirinkime yra viena laida kurios nepasirinko neprasižengę vaikai, net 20% nepilnamečių žiūri laidą Mentai ($p = -0,34^{**}$). Šioje laidoje yra rodoma kriminalinė kronika ir joje gausu agresyvaus elgesio, reikia įvertinti ir tai, jog čia rodomas murtas yra realus, o ne išgalvotas. O kaip pažymi Valickas (1999) žiūrovai elgiasi agresyviau tada, kai smurto scenos suprantamos kaip realistiškos. Tačiau reikšminga yra ir tai, kad laidos pabaigoje triumfuoja įstatymas ir įstatymo sergėtojai. Берковиц (2002) teigimu, žiniasklaidoje rodomas smurtas greičiau išprovokuos agresiją, jeigu žiūrovas nemato, kad agresorius nubaustas. Žiūrimiausios nepilnamečių laidos nėra agresyvios, todėl išprovokuoti agresijos neturėtų.

8 pav. Paauglių mėgstamiausių laidų žiūrėjimo motyvai, %

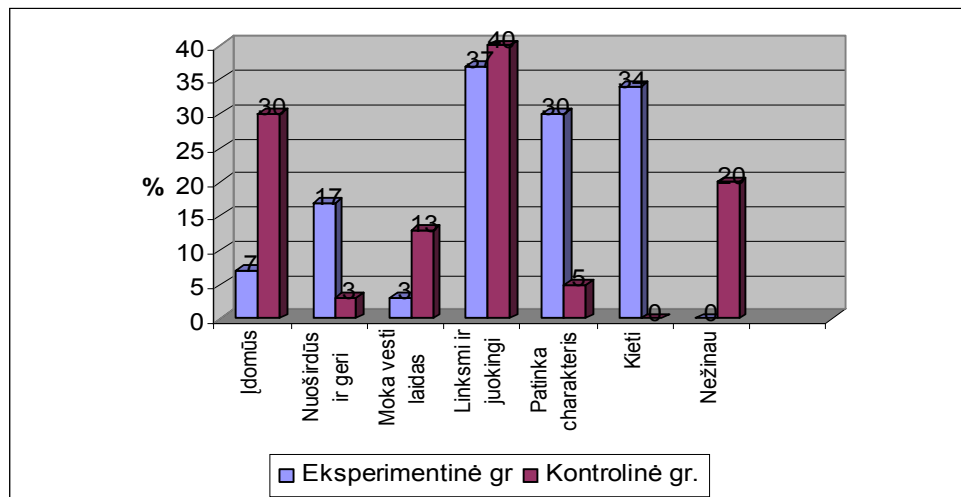
Nors vaikų žiūrimos laidos ir panašios, tačiau išsiskiria jų žiūrėjimo motyvai. Neprasižengę vaikai laidas žiūri dėl dviejų pagrindinių priežasčių, jiems tai įdomu 63% ir laidose daug jumorą 23%, tačiau net 10% moksleivių nežino, kodėl renkasi būtent tas laidas, jie neturi nuomonės. Šiuo atveju televizoriaus žiūrėjimas yra įpratimas, tiesiog automatizuotas veiksmas. Šie duomenys iliustruoja Bielinio (2005) nuomonę, jog šiuolaikinė publika jau neteko vidinės laisvės atsisakyti žiūrėti TV, ji yra liguistai, refleksyviai pririšta prie žydrųjų ekranų. Televizijos žiūrėjimas tampa tokiu pat būtinu aktu, kaip miegas ar valgymas, tai jau nėra laisvas pasirinkimas, o gyvybiškai būtinas šiuolaikinio žmogaus būties atributas.

Policiją dominantys vaikai tvirtai žino, kodėl renkasi būtent tas laidas, tačiau lyginant su kita grupe jų motyvai yra įvairesni ir tolygiau pasiskirstę: įdomu žiūrėti 50%, daug jumorą 37% ir naudinga informacija 37% ($p = - 0,36^{**}$). Koreliacijos požiūriu reikšmingiausias yra naudingos informacijos motyvas. Eksperimentinės grupės vaikams, praleidinėjantiems daug pamokų, televizorius yra svarbiausias informacijos gavimo šaltinis, kito jie neturi. Šių vaikų tarpe atsiranda ir naujas motyvas, kurio nepaminėjo kontrolinė grupė, 3% nepilnamečių teigia, jog jiems labai svarbus pirmas išpūdis. Kuo žmogaus motyvacija yra aiškesnė ir konkretesnė, tuo veiklos rezultatai yra geresni. Lyginant šių dviejų vaikų grupių motyvus rizikos grupės nepilnamečiai turi daug aiškesnius ir konkretesnius motyvus, o tai nulemia ir geresnį produktą. Šiuo atveju matomą agresiją eksperimentinės grupės vaikai perims žymiai greičiau. Todėl galime formuluoti išvadą, jog policiją dominančių vaikų aiški motyvacija įtakoja matomo smurto pasireiškimą realiame gyvenime.

9 pav. Paauglių mėgstamiausi laidų vedėjai, %

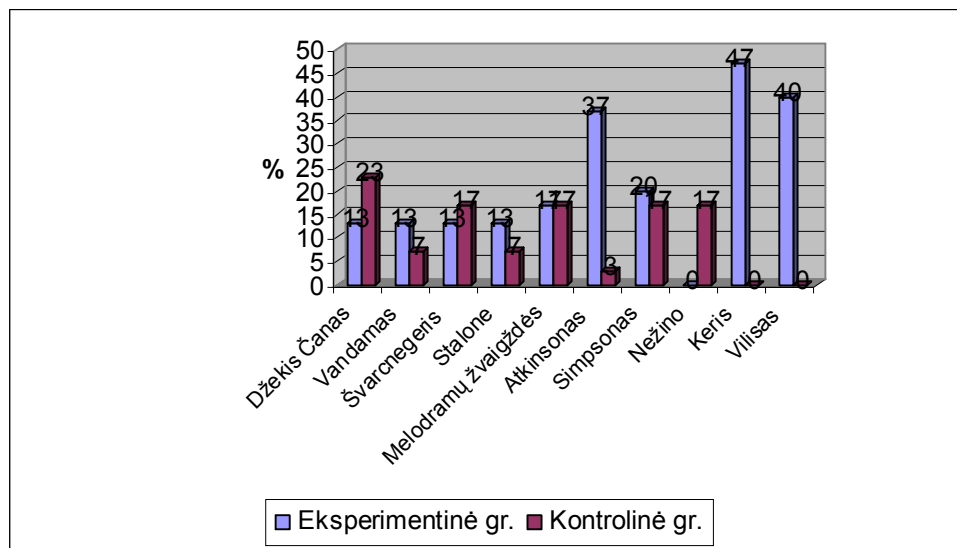
Laidų vedėjus paaugliai renkasi skirtingai, neprasižengę vaikai žavisi: Ramanausku 43%, Kilkuviene 36%, Pobedonoscevu 35%, Vyšniausku 65%, Šerėnu 20% (jo visai nesirinko rizikos grupės vaikai). Eksperimentinės grupės vaikams labiau patinka: Marčėnaitė 39%, Ramanauskas 32%, Nagijėvas 29% ($p = - 0.35^{**}$), Šapranauškas 32% ($p = - 0.44^{**}$). Rizikos grupės vaikų pasirinkti paskutiniai du laidų vedėjai dažniau nei kiti televizijoje naudoja verbalinę (tiek turiniu, tiek forma) ir netiesioginę agresiją. Tai gali turėti įtakos netiesioginės agresijos didėjimui mokykloje. Įdomus yra Marčėnaitės pasirinkimas: ją pasirinko, net 39% rizikos grupės moksleiviai dėl laidų turinio aktualumo jų kasdieniniam gyvenimui.

10 pav. Nepilnamečių mėgstamiausi laidų vedėjai bruožai, %

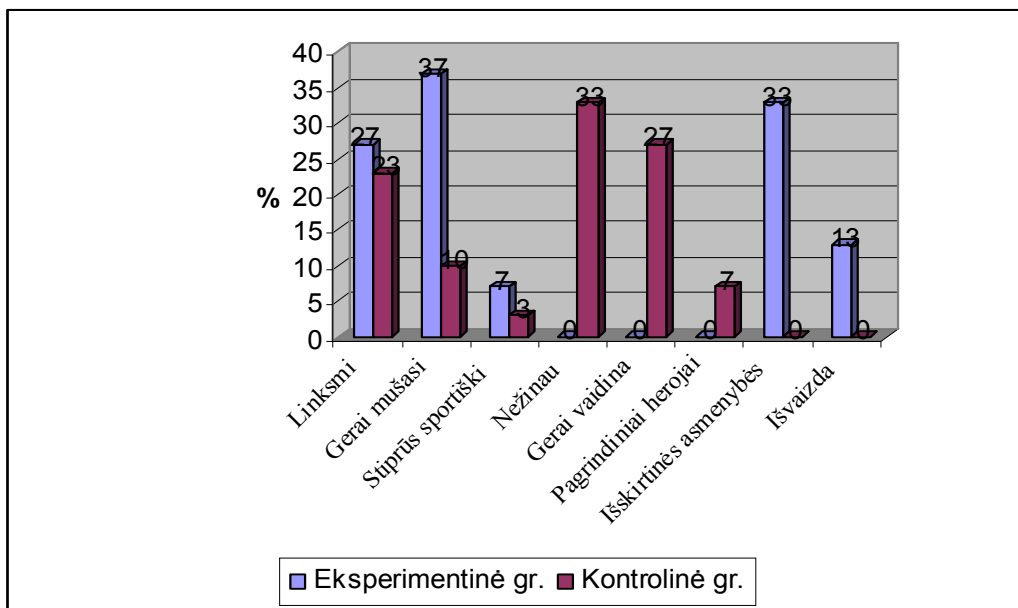
Laidų vedėjų bruožai abiejose grupėse vėl ženkliai išsiskiria, vienintelis jumoras sutampa, jį pasirinko 40% neprasizengusių ir 37% policiją dominančių vaikų. Kiti neprasizengusių vaikų nurodyti bruožai yra gana abstraktūs ir nekonkretūs: įdomūs 30% ir moka vesti laidas 13%. Šių vaikų tarpe vėl yra gana didelis neturinčių nuomonės vaikų skaičius, kodėl jiems patinka vienas ar kitas vedėjas nežino net 20% ($p = - 0.31^{**}$) neprasizengusių vaikų. Policiją dominantys vaikai nurodo tris naujus bruožus: patinka charakteris 30% ($p = - 0,42^{**}$), vedėjai atrodo „kieti“ 34% ($p = - 0,45^{**}$), nuoširdūs ir geri 17%. Eksperimentinės grupės paaugliai įvardija gana skirtingus bruožus, vieni savyje turintys agresijos užuomazgų („kieti“), kiti priešingai švelnumo (nuoširdūs geri). Į laidos vedėją norėtų būti panašūs tik 7% rizikos grupės ir 10% neprasizengusių moksleivių. Rizikos grupės vaikai norėtų būti panašūs į Ramanauską 3% ir Nagijevą 4%, nes jie niekada „neieško žodžio kišenėje“. Praktikoje dažniausiai pasitvirtina tai, kad rizikos grupės vaikai sunkiai valdo verbalinius konfliktus, dažniausiai jie baigiami spręsti fizinės agresijos pagalba, todėl šie laidų vedėjai yra tobuli verbalinės agresijos mokytojai, jų dialoguose netrūksta, replikų, išjuokiančių pašnekovą bei opozicinio elgesio pavyzdžių. 7% neprasizengusių vaikų nori būti panašūs į Vyšniauską, nes jis fiziškai stiprus ir 3% mergaičių žavisi Jasevičiūtės išvaizda.

Tam tikrų reikšmingų filmo rūšių nei viena grupė neišskiria. Moksleiviai domisi visais filmais, mažiausiai abiejose grupėse žiūrimos melodramos. Neprasizengusių vaikų tarpe pirmauja komedijos 90%, siaubo 83% ir koviniai filmai 80%. Policiją dominantys vaikai pirmenybę atiduoda komedijoms 80%, animacijai 67% ir veiksmo filmams 75%. Nurodant mėgstamiausių filmų pavadinimus, susidaro įspūdis, jog abiejų grupių moksleiviai neturi savo pačio mėgstamiausio filmo, jie tiesiog nurodo artimiausiu metu matytus filmus. Filmai nėra užsifiksavę vaikų atmintyje, jie žavisi artimiausiu metu rodytais filmais, ilgalaikėje atmintyje jie neišlieka. Todėl galime daryti prielaidą, jog spręsdami konfliktus, vaikai nesivadovauja filmo scenarijumi, nes jis ilgalaikėje atmintyje neišlieka.

11 pav. Vaikų mėgstamiausi filmų herojai, %

Pasirenkant filmo herojus jau nebeveikė artimiausiu metu matyto filmo principas. Atsakant į šį klausimą neprasižengusių moksleivių nuomonė pasiskirstė gana tolygiai, ryškaus lyderio nėra: Čanas 23%, melodramų žvaigždės 17%, Švarcnegeris 17%, Simsonas 17%. Šioje grupėje vėl yra neapsisprendusių moksleivių, 17% nežino kas jiems patinka. Policiją dominančių vaikų tarpe yra trys ryškūs lyderiai, kurių nesirinko kontrolinės grupės vaikai, tai: Keris 47% ($p = -0.55^{**}$), Vilisas 40% ($p = -0.51^{**}$) ir Atkinsonas 37% ($p = -0.42^{**}$). Rizikos grupės vaikai renkasi komedijų ir veiksmo filmų personažus. Šie personažai atitinka realų policiją dominančio vaiko atliekamą vaidmenį bendraamžių tarpe, jie arba stengiasi būti fiziškai stiprūs ir neįveikiami kaip Vilisas arba užima grupės juokdario statusą kaip Keris ar Atkinsonas. Galime daryti išvadą, jog vaikai realiame gyvenime besielgiantys agresyviai žavisi filmų herojais kuriems būdinga verbalinė ar fizinė agresija.

12 pav. Vaikų mėgstamiausių filmų herojų bruožai, %

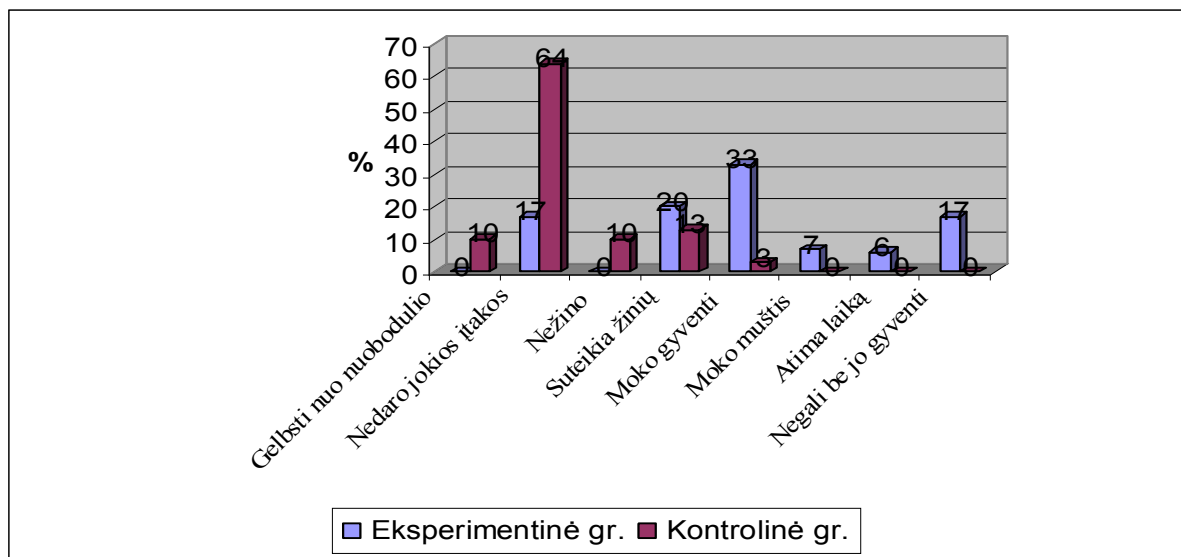
Net 33% neprasizengusių vaikų nežino, kodėl jiems patinka pasirinkti filmo herojai, 27% patinka, nes gerai vaidina ir 23% linksmas būdas. Policiją dominantiems vaikams pasirinkti herojai atrodo linksmi 27%, išskirtinės asmenybės 33% ($p = - 0.45^{**}$), realiame gyvenime jie ir patys būtinai stengiasi išsiskirti iš grupės, tik dažnai jie tai daro per opozicinio elgesio stilių. Daugiausiai pasirinktas bruožas - moka muštis 37% ($p = - 0.31^{**}$), čia vaikai demonstruoja tiesioginį žavėjimąsi agresyviais veiksmais. Šiuos nepilnamečius žavi agresyvūs kino herojų bruožai. Neprasizengę moksleiviai netapatina savęs su jokia filmo herojumi kai tuo tarpu rizikos grupės vaikai norėtų būti panašūs į Kerį 8% ir 7% į Vilisą. Rizikos grupės vaikai labiau save tapatina su filmo nei laidos herojais, o neprasizengę atvirkščiai. Eksperimentinės grupės vaikai identifikuoja su filmo herojais dėl jų ryškesnių nei laidos vedėjų charakterių bei tiesmukiškesnių agresyvaus elgesio veiksmy. Берковиц (2002) teigimu žiniasklaidoje rodomas smurtas greičiau išprovokuoja agresiją jeigu yra identifikuojamasi su agresoriumi ir jei sutelkiamas dėmesys į agresiją, o ne kitus filmo aspektus.

Policiją dominantys moksleiviai pasigenda daugiau jumoristinių laidų 60% ($p = - 0.34^{**}$) ir kovinių filmų 27%. Neprasizengę jumoristinių 27%, veiksmo 20%, 13% nežino ko norėti. Nepilnamečiai daugiausiai žiūri jumoristines laidas ir pageidauja jų dar daugiau. Per visą tyrimą ryškus neprasizengusių vaikų neapsisprendimas ir motyvacijos nebuvimas.

Policiją dominantiems vaikams labiausiai nepatinka melodramos 53% ($p = - 0.35^{**}$) moksleivių ir laidos apie smurtą 30% ($p = 0.39^{**}$). Daugiausia neprasižengusių vaikų 27% nežino kas jiems nepatinka, likusiems nepatinka: melodramos 20%, politinės laidos 13%. Nors rizikos grupės vaikai identifikuojasi su filmo herojais dėl jų agresyvių bruožų, čia jie teigia priešingai – nepageidauja laidų apie smurtą. Vaikai tarsi deklaruoja, jog, jiems smurtas nepatinka, tačiau ankstesnės diagramos rodo jog būtent agresijos jie ieško ekrane.

2.5. Televizijos įtaka paauglių realiam gyvenimui

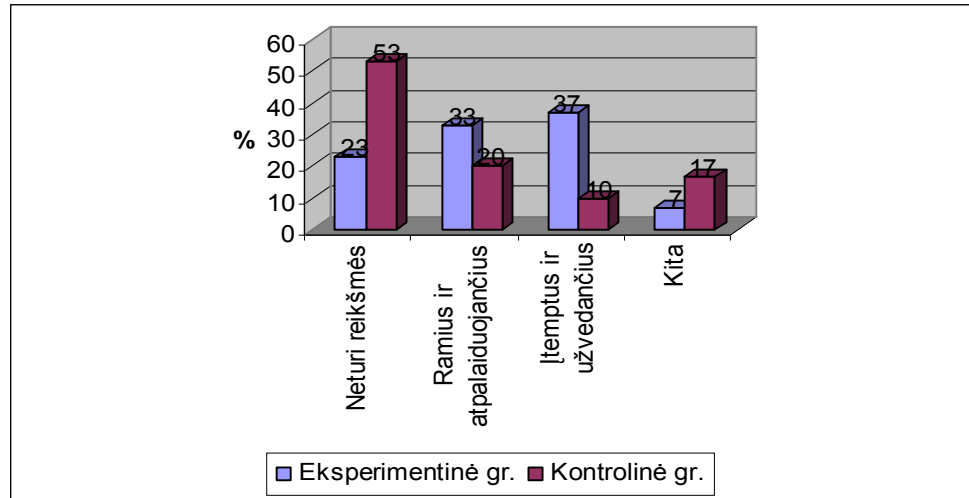
Televizija - vienas iš socializacijos veiksnių, lemiančių nepilnamečių vertybių sistemos formavimąsi. Nors techninės priemonės pačios savaime yra neutralios, tačiau jų dėka perduodama informacija, nuomonės, veikia paauglio mąstymą ir veiksmus, patiems vartotojams to net nesuvokiant. Tyrimo duomenys rodo, kad agresyvaus turinio programų žiūrėjimas skatina vaikų agresyvumo didėjimą.

13 pav. Televizijos įtaka eksperimentinės ir kontrolinės grupės vaikams, % ($p = - 0.66^{**}$)

Neprasižengę moksleiviai sunkiai įvardija televizijos daromą įtaką. Jie mano, kad televizija neįtakoja jų gyvenimo 64%, nežino kaip įtakoja 10%, suteikia žinių 13%, žiūri kai nuobodu 10%. Rizikos grupės moksleiviai pripažįsta didžiulę televizijos įtaką savo gyvenime. Dvi nurodytos pozicijos veikia teigiamai: moko gyventi 33%, suteikia žinių 20%; kitos daro neigiamą įtaką: suteikia priklausomybę 17%, atima laiką 6%, moko muštis 7% ir nedaro jokios įtakos 17%.

Televizijos įtakos pripažinimas ($p = -0.66^{**}$) savo asmeniniam gyvenimui, turi stiprų koreliacinį ryšį su smurto pasireiškimu realybėje. Iš atsakymų, galime daryti išvadą, kad televizija rizikos grupės vaikams yra pagrindinis žinių šaltinis ir netgi svarbiausias socializacijos veiksnys. Todėl tai, ką jie ten mato veikia labai stipriai.

14 pav. Vaikų filmų pasirinkimas užvaldžius pykčiui, % ($p = -0.18^{**}$)

Užvaldžius pykčiui abi grupės renkasi gana skirtingus filmus. Neprasižengę moksleiviai teigia, jog emocija jų pasirinkimui neturi jokios reikšmės 53%, ramius ir atpalaiduojančius renkasi 20% ir tik 10% užvedančius. Rizikos grupės vaikų didžiausia dalis supykę renkasi įtemptus ir užvedančius filmus 37%, ramius ir atpalaiduojančius 33%, 23% neturi reikšmės. 17% neprasižengusių vaikų teigia, jog supykę televizoriaus nežiūri visai, jie renkasi kiemą arba kompiuterį. 7% rizikos grupės vaikų supykę renkasi filmus su draudžiančiais ženklais (S, N-14). Eksperimentinės grupės vaikai supykę pasirinkdami užvedančius filmus arba kaip protestą filmus su draudžiančiais ženklais dar labiau pastiprina neigiamas emocijas ir tokiu būdu jas stengiasi įtvirtinti. Žiūrėdami filmus jie kursto savo fantazijas taip neleidami sau greičiau pamiršti neigiamų juos užvaldžiusių emocijų ir įtvirtinti agresyvaus elgesio modelius. Filmų pasirinkimas užvaldžius pykčiui turi įtakos agresijos pasireiškimui realiame gyvenime.

Po 80% abiejų grupių moksleivių vienareikšmiškai teigia, jog filmai agresyviai elgesiui įtakos neturi ir tik po 20% abiejų grupių moksleivių pripažįsta, kad po filmų gali kilti noras elgtis agresyviai. Šie duomenys prieštarauja anksčiau pateiktiems, policiją dominantys vaikai, tiesiogiai paklausti apie smurtą jį neigia, tačiau kiti duomenys rodo visai priešingus rezultatus, jie kaip tik ir ieško agresijos apraiškų.

Kad televizija padeda spręsti konfliktus teigia 53% ($p = - 0,38^{**}$) policiją dominančių ir 17% neprasizengusių moksleivių. Tačiau abi grupės vaikų konfliktus televizijos dėka sprendžia visiškai skirtingai. Neprasizengia moksleiviai mokosi kaip negalima elgtis, koku draugu būti, kaip žodžiu spręsti ginčus ir susitaikyti. Kai tuo tarpu rizikos grupės vaikai randa ten visai kitus reikšmingus konflikto sprendimo būdus: mokosi nenusileisti, padeda išsisukti iš nepatogių klausimų, ieško kandžių frazių atsikirsti pasitaikius reikiamai progai.

Galime formuoti išvadą, jog agresija rodoma televizijoje vaiką veikia tiek kiek jis jos ten ieško, randa bei užfiksuoja.

2.6. Agresijos kiekio ir formų analizė nepilnamečių pasirenkamose laidose

Siekiant nustatyti, kiek rodomos laidos ir filmai per televizija turi agresijos buvo peržiūrėtos ir užprotokuluotos moksleivių dažniausiai pasirenkamos televizijos programos. Daugiausia smurto užfiksuota meniniuose filmuose, juose skirtingai nei laidose ar vaikiškoje animacijoje egzistuoja visos agresijos rūšys. O būtent kinofilmus labiausiai ir mėgsta žiūrėti eksperimentinės grupės vaikai bei į jų herojus stengiasi būti panašūs (kontrolinės grupės vaikai labiau žavisi laidų vedėjais). Peržiūrėjus įvairių žanrų meninius filmus vienas nuo kito jie skiriasi ne dideliu smurto kiekiu, o agresijos rūšių įvairove. Palyginimui lentelėje pateikti trijų filmų protokolų duomenys.

4 lentelė

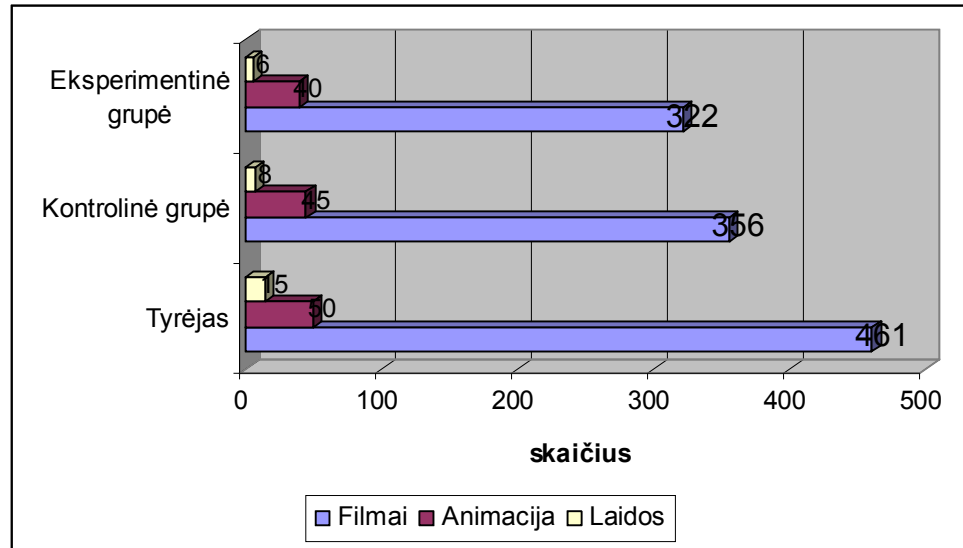
Agresijos kiekis meniniuose filmuose, skaičiumi

Kriterijai	Fizinė agresija	Netiesioginė agresija	Irzlumas	Negatyvizmas, opozicinio elgesio išraiška	Nuoskauda pavydas ir neapykanta aplinkiniams	Plataus diapazono įtarumas	Verbalinė agresija	Viso
Sunkus vaikas -3 (komedija)	125	32	26	37	34	15	160	429
Porininkas (kovinis)	368	-	10	15	5	-	91	489
Kietas riešutėlis -1 (veiksmo)	356	-	9	11	6	-	146	528

Agresijos skaičiumi filmai vienas nuo kito skiriasi 100 intervale: mažiausia jos komedijoje 429, daugiausia veiksmo 528, koviniame 489. Lyginant rezultatus matyti, kad komedija agresijos formų įvairove yra turtingesnė nei veiksmo ar kovinis filmas. Įtemptuose filmuose dominuoja fizinė ir verbalinė agresija, komedijoje fizinės agresijos mažiau, tačiau ji kompensuojama kitomis formomis. Čia ji perduodama išraiškingiau ir įvairiau: žvilgsniu, neišsakytomis mintimis, veido išraiška, neverbaline kūno kalba, užsispyrimu ir kt. Veiksmo filmuose siužetas vystosi labai greitai ir agresijai perduoti naudojami patys paprasčiausi ir efektingiausi būdai: žodis ir smūgis. Meniniuose filmuose agresyvūs veiksmai vidutiniškai atliekami kas 10 sekundžių, todėl čia atsipalaidavimui ir poilsiui vietos nėra, paauglys visą tą laiką yra kurstomas agresyvių fantazijų. Visi žiūrėti filmai su S ženklu turėjo erotikos elementų. Po S ženklu slepiamas ne smurtas, o nuogas žmogaus kūnas. Itin žiaurūs filmai yra koduojami ženklu N-14 (CSI kriminalistai), jie yra pavojingi ne agresijos kiekiu, bet smurto scenų žiaurumu ir tikroviškumu.

Žiūrint animacinius filmukus juose kaip ir įtemptuose filmuose agresija savo formų įvairove nepasižymi, čia dominuoja fizinė ir verbalinė agresija. Animacijoje („Yu Gi Oh! GX“, „Pokemonai“, „Iksmenai“) fizinė agresija svyruoja nuo 30 iki 60 kartų, verbalinė nuo 15 iki 40. Teksto juose būna nedaug, o ir tas dažniausiai perteikiamas pasitelkiant agresiją (pakeltas tonas, grasinimai). Svarbu ir tai, kad jau atsiranda animacinių filmukų su ženklu N-7 (pvz. Drakonų kova GT), kurie vaikų yra labai žiūrimi. Įdomiausias agresijos perteikimo prasme pasirodė animacinis serialas „Simpsonai“. Vienoje jo serijoje galima rasti 27 agresyvius veiksmus, kitoje 98 ir visas septynias agresijos formas. Šis serialas yra mėgstamiausias abiejose tiriamųjų grupėse.

Peržiūrėjus moksleivių pasirenkamas laidas agresyvūs veiksmai užfiksuoti: „Kioskelyje“, „Raguose“, „Kyškije“, „Languose“. Fizinės agresijos yra laidose „Ragai“ (10-28 kartai) ir „Langai“ (3 -15 kartų). Šiose laidose kaskart galima atrasti visas agresijos formas, šalia verbalinės čia gausu netiesioginės agresijos ir negatyvizmo. Laida „Langai“ pavojinga tuo, kad dažnai sukelia konfliktą tarp priešingų pusių ir jo neišsprendžia, palikdama peno žiūrovo vaizduotei. Čia agresorius nesulaukia bausmės, o tai Berkowiz teigimu gali padidinti žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimo tikimybę. „Kioskelyje“ ir „Kyškije“ agresija dažniausiai pateikiama per netiesioginę ir verbalinę formas: išjuokimas, šmeižtas, atsikirtinėjimas, ginčijimasis.

15 pav. Tyrėjo ir respondentų užfiksuotas agresijos kiekis TV programose, skaičiumi

Žiūrėdamas kino filmus tyrėjas vidutiniškai užfiksavo 461 atvejį agresijos, kontrolinė grupė 366, o eksperimentinė 322. Tyrėjo ir eksperimentinės grupės rezultatai skiriasi 30%. Pats tolygiausias agresijos kiekio pasiskirstymas yra animacijoje, čia tyrėjo bei eksperimentinės grupės rezultatai skiriasi 20%. Nors pagal visų grupių protokolus smurto laidose yra užfiksuota mažiausiai, tačiau čia vaikų užfiksuotos agresijos kiekis nuo tyrėjo jau skiriasi daugiau kaip 50%.

Lyginant tyrėjo, eksperimentinės ir kontrolinės grupių vaikų programų žiūrėjimo protokolus matyti, kad jie geriausiai identifikuoja fizinę ir verbalinę agresiją (perteikta turiniu, o ne intonacija). Moksleiviai visiškai neatpažino agresijos išreikštos per įtarumą, irzlumą, nuoskaudą ir pavydą, negatyvizmą. Mokykloje dažniausiai patiriama fizinė ir verbalinė agresija (grasinimas, pravardžiavimas), todėl jas lengviau ir atpažįsta, kitos agresijos formos taip pat egzistuoja (tiesa mažiau), tačiau jos vaikų tarpe nėra suprantamos kaip agresijos išraiška. Kadangi paaugliai nesugeba identifikuoti visų agresijos rūšių, pagal jų gautus rezultatus komedijoje „Sunkus vaikas -3“ agresijos beveik nėra kontrolinės grupės vaikai nurodė, jog ten yra tik 93 fizinės ir 102 verbalinės agresijos atvejai, o eksperimentinės 82 fizinės ir 87 verbalinės agresijos atvejus. Tai, jog rezultatai vaikų ženkliai skiriasi nuo tyrėjo paaiškina negebėjimas atpažinti visas agresijos rūšis, o skirtumą tarp abiejų grupių galima aiškinti desensibilizacijos efektu, eksperimentinės grupės vaikams reikia vis aštresnių agresijos proveržių. Dar vienas įdomus skirtumas yra tas, kad vaikai daugiausia agresijos užfiksavo koviniame, o ne veiksmo filme kaip tyrėjas (kontrolinė grupė 352, eksperimentinė 320), tai įvyksta, todėl, kad vaikai užfiksuoja tik pirmame plane vykstančius įvykius, tai kas vyksta

antrajame jie nespėja užfiksuoti, tačiau tai bet kokių atveju lieka vaiko sąmonėje. Koviniuose filmuose fizinė agresija dažniausiai rodoma filmo pirmajame plane, o veiksmo ji perkeliama ir į antrąjį, todėl vaikai jos ir neužfiksuoja sukoncentravę dėmesį į pagrindinę sceną.

Animaciniuose filmukuose agresiją vaikai atpažįsta žymiai lengviau ir čia visų trijų grupių rezultatai gana vienodi, kitokia situacija yra su serialu „Simpsonai“. Čia kaip ir komedijoje yra visos agresijos rūšys, o jas vaikams kaip jau minėjome sunku identifikuoti.

Lyginant žiūrėtų laidų protokolus, abiejų grupių vaikai agresijos rado tik laidose „Ragai“ ir „Langai“, kitur jos neužfiksavo. Tai, kad vaikai negeba atpažinti visų agresijos rūšių nereiškia, kad jos jų atmintyje neužsifiksavo ir nepasireišk atitinkamoje gyvenimo situacijoje po keletą metų.

Lyginant kino filmus, animaciją ir laidas pagal agresijos kiekio kriterijų reikia konstatuoti, kad vaikų smurtavimui realiame gyvenime didžiausią įtaką daro meniniai filmai, nes juose agresijos daugiausia bei jie vaikų yra žiūrimiausi. Lietuvos televizijų programose rodomos ir vaikų žiūrimos laidos ir filmai pasižymi dideliu agresijos kiekiu, o tai įtakoja vis didėjantį verbalinį ir fizinį smurtą mokyklose.

2.7. Subjektyvus požiūris į smurto fenomeną televizijoje

Visi keturi respondentai, apklausti pusiau struktūrizuoto interviu metodu, yra 13 metų amžiaus, tačiau eksperimentinės grupės moksleiviai antrą kartą kartoja penktos klasės kursą, be priežasties praleidinėja pamokas ir turi neigiamus pusmečio įvertinimus. Lyginant abiejų grupių vaikų interviu, jau pokalbio pradžioje pastebėti šie skirtumai: kontrolinės grupės atstovų žodynas turtingesnis, mintys sklandesnės ir nuoseklesnės; eksperimentinės grupės vaikams sunkiau apibrėžti savo jausmus ir išgyvenimus, jie linkę tik kategoriškai konstatuoti, savo pasirinkimus analizuoja labai sunkiai. Remiantis demografiniais duomenimis, galime teigti, kad šio interviu rezultatams įtakos turės ne tik agresyvus paauglių elgesys, bet ir žemi akademiniai laimėjimai bei dėl mokymosi nesėkmių atsiradusi perspektyvos stoka.

Viso interviu metu mėginta išsiaiškinti subjektyvų moksleivių požiūrį į:

- vaikų apsaugos nuo televizijoje rodomo smurto reikalingumą;
- televizijos vietą paauglio gyvenime;
- rodomos agresijos poveikį nepilnamečiui;
- matytos agresijos pritaikymą realiame gyvenime.

Paauglių nuomonė apie apsaugos nuo televizijoje rodomo smurto reikalingumą

Kategorija	Požymis	Patvirtinantis teiginys			
		Kontrolinė grupė	Dažnis	Ekperimentinė grupė	Dažnis
Kontrolės ir apsaugos reikalingumas	Agresijos kiekis TV	„visada, kai tik įjungi“, „rodo net per vaikams“, „labai daug“, „mušas ir mušas“.	3 2 4 3	„Vidutiniškai“, „tiek kiek reikia“, „labai daug komedijų, jos ne bajevykai“, „normaliai“, „į dieną po kokį kartą“.	3 1 2 4 2
	Agresijos pasireiškimas realiame gyvenime	„kai prisižiūri patys mušasi“, „seniau tiek nesimušdavo“, dabar prisižiūri ir mušas“.	5 3	„pažiūrėjęs nepulsi muštis“, „jis neliepia muštis, ten tik filmai ir viskas“, „prie ko čia telikas“.	3 1 4
	Taisyklės	„reikalingos, žiūrėčiau ilgai“, „žinau, kad negalima einu į šalį“, „kai užsižiūri gali ir pamokų nedaryti“, „kai yra taisyklės viską darai savo laiku“, „tada paprasčiau“.	2 2 1 2 4	„o kam“, „nieko neprisidirbau, kam reikia“, „kam tos taisyklės viskas gerai“, „nereikalingos“, „mažiem gal ir reikia“.	5 1 3 5 2
	Ženklinimas	„tėvai neleidžia, nežiūriu“, „pasitariam“, „jei daug mušas neleidžia“, „jei leistų žiūrėčiau“.	5 3 3 2	„vis tiek žiūriu“, „jei reaguosi nebus ką žiūrėt“, „ten labai įdomiai rodo“, „tada telikas iš viso nereikalingas“, „multikų visą dieną nežiūrėsi“, „geriausi filmai yra su ženklais“.	5 3 2 3 2 2

Kontrolinės grupės vaikai TV programose fiksuoja labai daug smurto: „visada, kai tik įjungi, matai tik muštynes, net per vaikams skirtus filmus“. Ekperimentinės grupės nepilnamečiai teigia priešingai, jog smurto yra „tiek kiek reikia“, jie agresiją pastebi tik įtempto siužeto filmuose. Paaugliai mano, jog dažniausiai yra rodomos komedijos, o jose smurto nėra. Tačiau stebėtų programų protokolų medžiaga atskleidžia, jog komedijos agresijos kiekiu nenusileidžia veiksmo ir koviniams filmams. Neprasižengiantys moksleiviai televizijoje matantys daug agresyvių veiksmų mano, jog vaikus reikia saugoti nuo smurto rodomo per TV, nes tai daro įtaką dažnoms moksleivių muštynėms mokykloje. Paaugliai lygina muštynių kiekį anksčiau ir dabar bei konstatuoja, jog seniau jų būdavo mažiau. Dėl didėjančios nepilnamečių agresijos neprasižengę moksleiviai kaltina

televiziją. Rizikos grupės paaugliai TV programose fiksuoja nedidelį kiekį agresyvių veiksmų (tai patvirtina ir stebėtų filmų protokolų duomenys) ir egzistuojančios agresijos pavojaus vaikams neižvelgia. Todėl eksperimentinė grupė mano, jog vaikų saugoti nuo smurto rodomo per TV nereikia, nes „*ji neliepia muštis, ten tik filmai ir viskas*“. Interviu patvirtina jau pirmame tyrimo etape išryškėjusį ir Berkowiz aprašytą desensibilizacijos efektą.

Eksperimentinės grupės vaikai mano, kad televizoriaus žiūrėjimo taisyklės yra nereikalingos, jie į jas žiūri kaip į bausmę, anot jų, taisyklės yra kuriamos tik tada, kai vaikas prasikalsta. Kontrolinės grupės moksleiviai mano, jog taisyklės yra reikalingos tam, kad reguliuotų dienos režimą ir padėtų naudingai paskirstyti veiklą. Tačiau abiejų grupių paaugliai, kai kalbama apie apribojimus, mano, kad jos reguliuoja tik žiūrėjimo laiką ir trukmę, o ne laidų turinį. Anketinės apklausos duomenys rodo, jog taisyklės dažniau egzistuoja neprasižengusių vaikų šeimose.

Ar vaikai žiūri laidas su draudžiančiais ženklais? Eksperimentinės grupės nepilnamečiai teigia, jog žiūri, jų manymu, jei reaguotum į programų ženklimą nebūtų ką žiūrėti, nes net kai kurią animaciją galima žiūrėti tik nuo septynerių metų. Jie taip pat mini, jog tėvai kartais neleidžia žiūrėti žiaurių filmų, tačiau taip dažniausiai būna kai jie neklauso. Tokia tėvų pozicija ir suformavo eksperimentinės grupės vaikų požiūrį į taisykles, kaip į bausmę, o ne kaip į susitarimą. Neprasižengę moksleiviai teigia, jog ženklintas programas žiūri tik tada, jei leidžia tėvai. Dažniausiai, kai laidoje daug agresijos vaikams draudžia jas žiūrėti, tačiau gavę leidimą jie tikrai norėtų žiūrėti. Iš šių duomenų matyti, jog abiem grupėms paauglių patinka žiūrėti smurtines laidas. Kontrolinės grupės nepilnamečiai ženklavimo reikalavimų paiso ne dėl savo sąmoningumo, bet dėl tėvų reikalavimų. Tai, kad neprasižengę vaikai ženklintų laidų žiūri mažiau, įtakoja tinkama televizijoje rodomo smurto prevencija šeimoje.

Apibendrinus rezultatus galime formuluoti išvadą, jog eksperimentinės grupės vaikai, skirtingai nuo kontrolinės grupės vaikų, nesilaiko TV žiūrėjimo apribojimų bei taisyklių, televizijoje fiksuoja mažesnį kiekį agresijos bei mano, jog vaikų nuo televizijoje rodomo smurto saugoti nereikia.

Paauglių nuomonė apie institucijas atsakingas už vaikų apsaugą nuo smurto

Kategorija	Požymis	Patvirtinantis teiginys			
		Kontrolinė grupė	Dažnis	Eksperimentinė grupė	Dažnis
Institucijos atsakingos už vaikų apsaugą nuo smurto televizijoje	Šeima	„labiausiai tėvai“	3	„kai prisidirbi gali reguliuot“	4
		„įveda taisykles ir viskas“	2	„nereikia tėvų, pats nemažas“	2
		„geriau niekas neapsaugos“.	2		
	Mokykla	„aiškint ką reikia žiūrėt, ko ne“	3	„ten ir taip per daug visko aiškina,“	2
		„nežinau“	2	„tik jau ne tai“	4
		„mokykloje TV mes nežiūrim“.	2	„ir taip moralų užtenka“.	2
	Valstybė	„Turėtų neleisti rodyti“	2	„neturi ribot, kas nenori tas nežiūri“	2
		„labiausiai valstybė“	4	„prie ko čia valstybė“	4
		„jei ji saugotų nereiktų kitiems“.	2	„tai mano ne valstybės reikalas“.	2

Kontrolinės grupės vaikai mano jog visos trys institucijos turėtų dalyvauti apsaugant vaikus nuo smurto televizijoje. Nepilnamečiai teigia, jog didžiausias indėlis šioje srityje turėtų būti valstybės: „jei ji saugotų nereiktų kitiems“. Tačiau paaugliai labiausiai pasitiki, didžiausias viltis deda į šeimą ir sako: „geriau niekas neapsaugos“. Mokyklos reikšmingo vaidmens vaikai čia neišvelgia ir sunkiai formuluoja galimas jos funkcijas. Paaugliai tiesiog konstatuoja faktą: „mokykloje TV mes nežiūrim“. Eksperimentinės grupės vaikai kategoriškai teigia, jog vaikų saugoti nuo smurto televizijoje nereikia. Jiems atrodo, jog mokykloje įvairiausių pamokymų ir taip jau per daug, todėl jos indėlį ir galimybę apsaugoti vaikus jie visiškai atmeta teigdami: „ir taip moralų užtenka“. Valstybė, kaip institucija jiems atrodo pernelyg tolima ir jos funkcijų vaikai neišsivaizduoja. Vienintelė šeima galėtų būti atsakinga, tačiau tai būtų veikiau ne apsauga, bet bausmė: „kai prisidirbi gali reguliuoti“.

Apibendrinant galime daryti išvadą, jog apsaugant vaikus nuo smurto televizijoje šeima yra ta institucija, kuria nepilnamečiai labiausiai pasitiki ir vertina. Mokyklos vaidmens vaikai tiksliai apibrėžti negali ir pagalbos iš jos nelaukia.

Paauglių nuomonė apie televizijos vietą realiame gyvenime

Kategorija	Požymis	Patvirtinantis teiginys				
		Kontrolinė grupė	Dažnis	Ekspimentinė grupė	Dažnis	
Televizijos vieta paauglio gyvenime	Žinių šaltinis	„nieko nerodo, ką galėčiau išmolti“,	2	„sužinai ką nors“,	2	
		„mokausi mokykloje, ne iš teliko“,	2	„laiką praleidi naudingai“,	4	
		„prie teliko ilsiuos“.	4	„kaip elgtis, ką daryt“,	2	
				„ko saugotis“,	4	
					„sužinau viską ką noriu“.	3
	Atstoja draugus	„ne“,	4	„kartais, kai viskas atsibosta“,	4	
		„negalėtų“,	3	„ji niekad neprisidirba“	3	
		„turiu aš tų draugų“,	2			
	Prisirišimas	„dažnai nežiūriu“,	2	„jei būtų kompas, galėčiau“,	3	
„einu į kiemą“,		3	„va jeigu ir kompa nebūtų, nežinau“,	2		
„susirasčiau kitą užsiėmimą“.		1	„ne niekaip“,	4		
			„ką reiktų veikti“.	2		

Abiejų grupių vaikų televizoriaus žiūrėjimo motyvai nesiskiria, jie žiūri kai neturi veiklos, nuobodžiauja ir rodo įdomias laidas ar filmus. Tokia pati tendencija buvo ir anketinėje apklausoje. Ekspimentinės grupės vaikai pripažįsta didelę TV įtaką ir mano, jog televizija yra pagrindinis žinių šaltinis. Linkę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai teigia, jog žiūrint televizorių galima išmolti saugiai gyventi: „kaip elgtis, ką daryt; ko saugotis“. Paaugliai televizijoje fiksuojantys mažiau agresijos, tačiau žiūrintys tik smurtines laidas, pasaulį regi pavojingą ir visos jų kaupiamos žinios susijusios su savęs apsaugojimu nuo įvairiausių pavojų. Nors tiksliai įvardinti informacijos gaunamos iš televizijos jie negali. TV kartais vaikams atstoja draugus ir tampa geriausiu bendravimo partneriu: „*ji niekada neprisidirba*“. Rizikos grupės vaikai be televizoriaus galėtų gyventi tik tuomet, jei būtų kompiuteris, jo pagalba galėtų persisiųsti filmus ir žiūrėti patogesniu laiku. Paaugliai yra priklausomi nuo TV įtakos ir gyvenimo be jos neįsivaizduoja.

Kontrolinė grupė vaikai mano, jog televizorius atima laiką ir jų gyvenimo visai neįtakoja. Neprasižengę vaikai sako, jog jie mokosi ir žinių semiasi mokykloje, o ne žiūrėdami televizorių, čia tik „*orus išgirsi ar kaip gaminti maistą pasimokysi*“. Tai poilsio, laisvalaikio praleidimo, o ne mokymosi priemonė. Vaikai teigia, jog be televizoriaus galėtų gyventi, nes jį žiūri neilgai ir tikrai rastų kitą veiklą, pvz. eitų į lauką. Pagal gautus anketinės apklausos duomenis neprasižengę

moksleiviai laiko prie ekranų praleidžia daugiau nei jų draugai, tačiau nepaisant to, jiems televizoriaus netekimas nebūtų labai didelis praradimas. Šiems vaikams TV žiūrėjimas yra tarsi automatizuotas veiksmas, kurį atlieka nieko negalvodami ir jam nesuteikdami didelės reikšmės. Kontrolinės grupės vaikai labiausiai mėgsta LNK kanalą, nes čia rodo įdomiausias laidas ir naujausius filmus. Eksperimentinės grupės vaikai neturi mėgiamos programos, jie žiūri tą kanalą per kurį tuo metu rodo geresnį filmą. Filmo kokybė (kuo daugiau agresijos) - jų programos pasirinkimo kriterijus. Analogiška tendencija buvo ir anketinės apklausos rezultatuose.

8 lentelė

Paauglių nuomonė apie televizijoje rodomos agresijos poveikį

Kategorija	Požymis	Patvirtinantis teiginys				
		Kontrolinė grupė	Dažnis	Eksperimentinė grupė	Dažnis	
Rodomos agresijos poveikis	Išgyvenami jausmai	„jaučiu, kad būčiau pačiame kine“,	3	„nieko, gerai mušasi ir viskas“,	3	
		„naktį neužmiegi“,	2	„žiūri ir viskas, ką ten jausi“,	4	
		„atrodo tarsi būtų tikri“.	3	„prisižiūri, kai naujai užgimęs“	2	
	Gailestis	Filmo metu	„gaila kai muša nekaltą“,	3	„nieko“,	4
			„taip ir gyvenime būna“,	3	„kraujas netikras“,	2
			„ypatingai kai visi vieną“,	2	„ten tik kinas“,	5
			„gaila, net baisu būna“.	1	„muša vadinais reikia“,	3
				„užpila dažų ir viskas“,	2	
				„viskas ten gerai“,	3	
				„ten juk pagal scenarijų“,	2	
				„taip parašyta, taip ir turi daryt“.	1	
	Kriminalinės apžvalgos metu	„čia gailiau, nes tikra“,	2	„kartais gaila“,	2	
		„net kyla siaubas“,	3	„ką nors prisidirbo“.	3	
		„dar blogiau“,	4	„ai girti negaila“,	3	
		„čia nesukurta ar išgalvota“	1	„taip ir reikia patys kalti“.	4	
	Agresoriaus veiksmų pateisinimas	„nepateisinu“,	4	„muša vadinasi reikia“,	3	
		„mušti nereikėtų“,	2	„matyt taip turi būt“,	2	
		„muša be priežasties“,	1	„nereikia sunervinti“.	4	
		„galima ir kitaip“,	3			
		„negalima muštis“.	3			
	Agresijos skatinimas	„kai nerodė nesimušo“,	2	„kiti mokosi muštis, aš ne“,	2	
		„labai skatina“,	4	„draugas kieme gerai pavaro“,	1	
		„jei žiūri kartojimus, labai“,	3	„kiti smurtauja visokių yra“,	3	
		„nori išmokti ir demonstruoja“.	2	„silpni yra ir iš telika mokosi.“	2	

Kontrolinės grupės vaikai žiūrėdami įtempto siužeto filmus labai įsijaučia ir viską priima gana tikroviškai, tai net sutrikdo paauglio nakties miegą. Paaugliams labai gaila skriaudžiamo herojo, ypač jei jis būna nekaltas, arba jei yra mušamas grupės kitų žmonių. Televizijoje matytą siužetą jie sieja su realiaame gyvenime vykstančiais įvykiais ir taip dar labiau stiprina užuojautą aukai. Kriminalinių apžvalgų metu rodomas smurtas kelia dar didesnę gailėtį, nes ten viskas vyksta iš tikro, kartais vaikams sunku suvokti, kad realiaame gyvenime taip nutinka. Nepilnamečiai teigia, jog smurtas televizijoje skatina agresyvumą, nes dabar vis dažniau mokykloje yra mušamasi, ypač pavojinga kai tuos pačius filmus rodo kelis kartus, tada yra išmokstama ir demonstruojama realiaame gyvenime sprendžiant konfliktus. Kontrolinės grupės vaikai nepateisina filmų herojų smurto ir mano, kad problemas reikia spręsti gudrumu, o ne kumščiu.

Eksperimentinės grupės vaikai pažiūrėję tuos pačius filmus dažnai jaučiasi kaip „*naujai užgimę*“ arba nejaučia nieko, tiesiog „*gerai mušasi ir viskas*“. Šie duomenys paneigia Berkowiz teiginį, jog stebimas smurtas greičiau padidina žiūrovų agresyvaus elgesio galimybę, kai jie psichologiškai neišlaiko distancijos. Tačiau, čia taip pat išryškėja to paties autoriaus aprašytas jautrumo sumažinimo efektas. Linkę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai akcentuoja, jog agresija rodoma per televiziją neskaitina jų smurtauti realybėje, tačiau pažįstamus ar klasės draugus, anot jų, tai tikrai įtakoja. Jie bendraamžius laiko silpnesniais už save ir mano, kad smurtiniai filmai yra puiki mokykla jiems išmokti įsitvirtinti draugų rate. Nepilnamečiai teigia, jog televizija jiems įtakos neturi ir projektuoja ją perkeldami į draugus ar pažįstamus.

Eksperimentinės grupės moksleiviai teigia, jog muštynės vyksta pagal filmo scenarijų ir ten nėra ko gailėtis, jie retoriškai klausia: „*koks būtų kinas, jei nebūtų muštynių?*“ Paaugliai teigia, jog ten viskas vyksta ne iš tikro, „*kraujas ir tas ten netikras*“. Vaikams truputį gaila žmonių, rodomų kriminalinių apžvalgų metu, bet kartu jie mano, jog ten dažniausiai muša išgėrusius asmenis arba tuos kurie „*ką nors prisidirbo*“. Paauglių pozicija šiuo klausimu – „*patys kalti*“.

Linkę nusižengti elgesio normoms vaikai, interviu metu, stengiasi pateisinti televizijoje rodomą smurtą ir visada stoja į agresoriaus pusę, taip jie parodo, jog smurtas yra teisingiausias ir efektyviausias problemų sprendimo būdas.

Paauglių nuomonė apie agresijos pritaikymą realiame gyvenime

Kategorija	Požymis	Patvirtinantis teiginys			
		Kontrolinė grupė	Dažnis	Eksperimentinė grupė	Dažnis
Matytos agresijos pritaikymas realiame gyvenime	Norisi išbandyti	„jei labai reikėtų apsiginti“, „šiaip ne“, „apie tai negalvoju“,	5 3 3	„kai dažnai matai kietą judesį“, „kai susinervinu, jei kas prisidirba“, „kai žaidžiam padurniuoti“, „gražiai muštis kaip ekrane“.	5 2 3 2
	Teko įgyvendinti	„gal ir neteks“, „buvo užpuole, gyniausi“, „norėčiau, kad nereiktų“.	2 1 2	„permečiau per galvą“, „bušido žaidėm“, „ant juokų mušėmės“, „Drakonų kovą žaidėm“.	2 3 5 2
	Padedą spręsti konfliktus	„kokie veiksmai nederą“, „kumštis ne visada teišus“, „išgirsti gerų frazių“, „išmoksti žodžiu atsikirsti“, „išmoksti išsisukti“.	1 2 3 3 4	„savaip darau“, „pats sprendžiu“, „nieka jis negali padėt“.	3 4 2

Kontrolinės grupės vaikai teigia, jog televizija padeda spręsti konfliktus, nes ten galima sužinoti kaip reikia elgtis kuomet tavo atžvilgiu yra smurtaujama, čia gali išmokti apsiginti. Moksleiviai konstatuoja, jog žiūrėdami smurto scenas, jie sužino koks elgesys netinkamas konfliktams spręsti ir, kad kumštis ne viską išsprendžia, jie išmoksta „gerų frazių“, kurias gali panaudoti žodiniame konflikte ir realiame gyvenime fizinio smurto stengiasi išvengti.

Eksperimentinės grupės vaikai teigia, jog smurtas rodomas per televiziją asmeniškai jų neveikia, tačiau pažiūrėjus įtempto siužeto filmą, „kai susinervinu, jei kas prisidirba, norisi išbandyti“. Paaugliai nesąmoningai pripažįsta ilgalaikio ir pakartotino televizoriaus žiūrėjimo riziką ir teigia, jog daug kartų žiūrint tą patį filmą gali kilti noras tai pakartoti. Nepilnamečiai linę nusižengti elgesio normoms stengiasi atmesti televizijos daromą įtaką teikdami, jog jie visus sprendimus priima savarankiškai, niekieno neįtakojami taip pat ir televizijos. Vaikai mano, jog konfliktų spręsti TV jiems nepadedą, tiesiog kartais norisi išmokti „gražiai muštis kaip ekrane“. Matytus scenarijus jie įgyvendina žaidime, improvizuodami drakonų kovas ar bušido ringą. Nepilnamečių atsakymai įrodo, jog smurtinės televizijos programos dar labiau įaudrina suirzusius paauglius ir palaiko jų negatyvias emocijas, taip stimuliuodamos agresyvių veiksmų pasireiškimą realiame gyvenime.

Linę nusižengti elgesio normoms nepilnamečiai žavisi televizijoje rodomu fiziniu smurtu ir žaidimo forma perkelia ją į realų gyvenimą. Praktiškai išmėginti agresyvūs veiksmai tik labiau sustiprina išmokimą ir užtikriną veiksmo panaudojimą ateityje, iškilus realiai gyvenimo situacijai. Neprasižengiantys vaikai televizijos ekranuose ieško ir stengiasi įsiminti verbalinės agresijos atvejus, nes fizinės jėgos konfliktų metu nenaudoja ir bet kokį incidentą stengiasi spręsti žodžiu.

Išvados

Tyrimo hipotezė pasitvirtino: nepilnamečių žiūrimos laidos ir filmai per TV skatina agresyvų elgesį. Gauti rezultatai parodė, kad agresyvesni nepilnamečiai daugiau negu kiti žavisi smurtinėmis scenomis, kurios dar labiau stimuliuoja jų agresyvumą.

1. Pagal agresijos kiekio kriterijų lyginant televizijos laidas galima konstatuoti, kad vaikų smurtavimui realiame gyvenime didžiausią įtaką daro meniniai filmai, nes agresijos juose yra daugiausia. Svarbu tai, kad jie vaikų yra žiūrimiausi, be to rizikos grupės paaugliai dažnai identifikuoja su tokių meninių filmų herojais.
2. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad neigiamas smurto žiniasklaidoje poveikis nepilnamečiams neabejotinai egzistuoja, stebimi Banduros įvardinti elgesio modelių išmokimo bei išiminimo procesai. Susilpnėjus modeliavimo efektui nepilnamečių smurtiniai teisės normų pažeidimai išauga dvigubai. Kokybiniame tyrime eksperimentinės grupės vaikai prisipažįsta, jog matytas smurto scenas jie improvizuodami įgyvendina žaidime.
3. Eksperimentinės grupės vaikai, skirtingai nuo kontrolinės, prie televizoriaus ekranų sėda turėdami aiškų tikslą ir konkretų motyvą (TV jiems pagrindinis žinių šaltinis). Šie vaikai jau neteko vidinės laisvės atsisakyti žiūrėti televizorių, jie yra liguistai „pririšti“ prie žydrųjų ekranų. Jų gyvenime televizija užima reikšmingą vietą ir be jos gyvenimo vaikai neišsivaizduoja.
4. Paaiškėjo, jog eksperimentinės grupės paaugliai programose užfiksuoja mažesnę agresijos kiekį nei kontrolinės yra linkę pateisinti veikėjų naudojamą smurtą, negaili agresijos išpuolio aukų. Jų manymu, vaikų saugoti nuo televizijoje rodomo smurto nereikia, todėl televizijos žiūrėjimo apribojimai yra nereikalingi, bet kokią taisyklę jie traktuoja kaip bausmę. Eksperimentinės grupės nepilnamečiai televizijos ekrane ieško bei žavisi agresyvaus elgesio technika ir ją panaudoja sprenddami konfliktus. Šie faktai patvirtina Berkowitz jautrumo sumažinimo teoriją (turint omenyje tai, kad 11-14 metų respondentų kaip žiūrovų „stažas“ jau yra nemenkas).
5. Abi tiriamųjų grupės geriausiai identifikuoja fizinę ir verbalinę agresiją (perteikta turiniu, o ne intonacija). Moksleiviai visiškai neatpažįsta per įtarumą, irzlumą, nuoskaudą, negatyvizmą išreikštos agresijos. Mokykloje dažniausiai patiriama fizinė ir verbalinė agresija (grasinimas, pravardžiavimas), todėl jas lengviau ir atpažįsta ir, nors kitos agresijos formos televizijos laidose taip pat egzistuoja, vaikų jos nėra suprantamos kaip agresijos išraiška.

6. Eksperimentinės grupės vaikai prie TV ekranų praleidžia žymiai mažiau laiko nei neprasižengę vaikai, nes jie renkasi tik smurtines laidas ir kitų visai nežiūri. Programų kokybę nepilnamečiai įvertina agresijos kiekio kriterijais. Abiejų grupių paaugliai pripažįsta ilgalaikio ir pakartotino televizoriaus žiūrėjimo riziką.
7. Eksperimentinės grupės vaikai tiesioginę televizijos įtaką stengiasi atmesti, tačiau puikiai ją projektuoja į klasės draugus ar pažįstamus, nors patys iš tiesų žavisi TV rodomu smurtu ir žaidimo forma perkelia jį į realų gyvenimą. Praktiškai išmėginti agresyvūs veiksmai tik labiau pagilina išmokimą ir užtikrina veiksmo panaudojimą iškilus realiai gyvenimo situacijai ateityje.

Rekomendacijos

1. Teisės aktuose, reglamentuojančiuose nepilnamečių apsaugą nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, dar yra spragų, kurios neretai leidžia informacijos rengėjams ir platintojams išvengti atsakomybės už pažeidimus. Todėl būtina pakeisti (suderinti įtvirtintas normas) ir papildyti (atsižvelgiant į naujų technologijų atsiradimą) galiojančius įstatymus.
2. Šiuo metu Lietuvoje esanti pagrindinė ir vienintelė žalingos informacijos poveikio prevencijos priemonė filmų, serialų ir laidų ženklinimas yra nepakankama, todėl reikia vystyti nepilnamečių apsaugos nuo jiems žalingos informacijos priemonių kompleksą, kuris leistų veiksmingiau susidoroti su šia problema ne tik teisinėmis, bet ir techninėmis priemonėmis. Šiam tikslui įgyvendinti galima pasinaudoti gerąja užsienio šalių patirtimi; kai kurios apsaugos priemonės gali būti taikomos ir Lietuvoje.
3. Plėtoti visuomenės švietimą. Tam tikslui būtų galima sukurti šeimoms skirtą specialų interneto tinklalapį, kurį administruotų atsakinga institucija ir kuriame būtų pateikiama naudinga informacija, on-line režimu atsakoma į vartotoją dominančius klausimus.
4. Tėvų ir mokytojų uždaviniai šioje srityje būtų: savalaikė vaikų ir jaunimo orientavimo pagalba informacinėje erdvėje; informavimas apie auklėjimo ir lavinimo (ne pramogų) laidas; aktyvi smurtinės informacijos priėjimo kontrolė ir prevencija; jaunojo vartotojo informacinio bendravimo kultūros ugdymas ir pan. Šių uždavinių įgyvendinimas padėtų pasiekti tikslą – išmokyti vaikus priimti ir suvokti negatyvius reiškinius (smurtą, nusikaltimus ir kt.) ne kaip tikrąją tiesą, bet kaip subjektyvią informaciją pateikiančio asmens nuomonę, kuriai ne visada būtina pritarti.

Literatūra

1. Anderson, C. A., Bushman, B.J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal and prosocial behavior: a met analytic review of the scientific literature.
http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?db=pubmed&cmd=Retrieve&dopt=AbstractPlus&list_uids=11554666&query_hl=1&itool=pubmed_Brief (žiūrėta 2007-04-10)
2. Andrejevas, V., Gražulienė, R. (2003). *Policijos bendravimas su žiniasklaida*. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas.
3. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
4. Bandura, A. (1998). *Social Learning Theory*.
<http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/bandura.htm>
5. Berkowitz, L. (1991). Aggression its Causes, Consequences, and Control.
http://www.temple.edu/tempres/titles/berko_reg.html
6. Bielinis, L. (2005). *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilnius: Eugrimas.
7. Cucėnas, V. (2002a). Žiniasklaida skatina agresija?(I)
<http://www.online.5ci.lt/Article.asp?Lang=L&ArticleID=3857> (žiūrėta 2006-11-09).
8. Cucėnas, V. (2002b). Žiniasklaida skatina agresija? (II)
<http://www.penki.lt/Article.asp?Lang=L&ArticleID=3864> (žiūrėta 2006-11-09).
9. Cucėnas, V. (2002c). Žiniasklaida skatina agresija? (III)
<http://www.online.5ci.lt/Article.asp?Lang=L&ArticleID=3865> (žiūrėta 2006-11-09).
10. Daškevičius, K. (2001). Teismo psichiatrinis agresijos aspektas. *Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*. (p. 29-36). Vilnius.
11. Dobryninas, A. (2000). *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
12. Dobryninas, A. (2001). *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas.
13. Dzenkauskas, V. (1999). *Auklėtojo patyrimas, ugdant nepilnamečių atsparumą klystkeliams*. Vilnius: Diemedis.
14. Europos Taryba. Europos konvencija „TV be sienų“. (Ratifikuota 2000).
15. Europos Taryba. „Vaikų žalojimas ir apleidimas“. (1993).
16. Europos Taryba. *Europos žmogaus teisių konvencija*. (1950). Roma.
17. Furst, M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
18. Gage, N.L., Berliner, D.C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alna litera.
19. Gass, R., Seiter, J. (1999). *Persuasion, Social Influence and Compliance Gaining*. Boston: Allyn and Bacon.
20. Generalinė Asamblėja. *Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės*. (Rijado gairės). (1990).
21. Generalinė Asamblėja. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija*. (Ratifikuota 1995). Vilnius.
22. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.

23. Groebel, J. (2004). Televizija ir žmonių agresyvumas. *Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*. (p.129-134). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
24. Groebel, J. (2001). *Media and Child Development*. Elsevier Science Ltd.
25. Groebel, J. (1998). The UNESCO Global Study on Media Violence. <http://www.hinifoto.de/gaming/unesco.html> (žiūrėta 2006-08-06)
26. Gudaitis, R. (2005). Demokratinės visuomenės informavimo kultūros plėtros gairės. 2003-2004 metų analitinė apžvalga. <http://www3.lrs.lt/docs2/HFSLOTSK.PDF> (žiūrėta 2007-05-01)
27. Huesmann, L.R. (1984). Cross-national communalities in the learning of aggression from media violence. *Aggressive Behavior*, vol. 10, 243–251.
28. Huesmann L.R., Jessica Moise J., Podolski Ch.L., Leonard D. E.. (2003). Longitudinal Relations Between Children's Exposure to TV Violence and Their Aggressive and Violent Behavior in Young Adulthood: 1977–1992. *Developmental Psychology*, Vol. 39, Nr. 2, 201–221.
29. Hurrelmann, K., Unverzagt, G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius: Alma littera.
30. Jakavičius, V. (1998). *Žmogaus ugdymas*. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
31. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas. Judex.
32. Kast, V. (2001). *Atsisveikinimas su aukos vaidmeniu*. Vilnius: Dialogo kultūros institutes.
33. Kiškis, A. (2004). Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. *Jurisprudencija*, 59 (51), 39-53.
34. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU.
35. Lietuvos Respublika. *Konstitucija*. (1996). Vilnius: Lietuvos informacijos centras prie Teisingumo ministerijos.
36. Lietuvos Respublika. *Visuomenės informavimo įstatymas*. (1996). Vilnius.
37. Lietuvos Respublika. *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymas*. (2001). Vilnius.
38. Lietuvos Respublika. *Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas*. (1996). Vilnius.
39. Luobikienė, I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas:KTU.
40. Meškauskaitė, L. (2004). *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
41. Meškauskaitė, L. (2002). Naujų informacinių technologijų teisinio reguliavimo problemos. *Jurisprudencija*, 32 (24), 104-113.
42. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
43. Mokymo apie visuomenės informavimo procesus ir žmogaus teises bendrojo lavinimo mokyklų programa. (2006) [http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2006-03-06-ISAK-424\(2\).doc](http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2006-03-06-ISAK-424(2).doc). (žiūrėta 2006-12-03)
44. Rumpf, J. (2004). *Rėkia, pešasi, viską gadina: kaip elgtis su agresyviais vaikais*. Kaunas: Šviesa.
45. Sakalauskas G., Gečėnienė S., Gruževskis B., Čėsnaite B. (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.

46. Suslavičius, A., Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
47. Savage, J. (2004). Does viewing violent media really cause criminal violence? *Aggression and Violent Behavior*, 10, 99-128.
48. Valickas, G. (2004). Smurtinių kompiuterinių žaidimų ir vaikų bei paauglių agresyvaus elgesio ryšys. *Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas*. p.135-146. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
49. Valickas, G. (1997a). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos Teisės akademija.
50. Valickas, G. (1997b). Smurtinių televizijos laidų poveikis žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimui. *Kriminalinė justicija*, 7,8, 164-172.
51. Lietuvos Respublika. *Viešosios policijos specialisto tarnybinės veiklos instrukcija*. (2005). Vilnius.
52. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
53. Žukauskienė, R. (1997). Vaikai agresyvėja. Ar žiniasklaida kalta? *Švietimo naujovės*, 12, 25-27.
54. Whitney, C., Wartella, E. (2001). Violence and Media. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (p.113-124). Elsevier Science Ltd.
55. Берковиц, Л. (2002). *Агресия - причины последствия и контроль*. Москва.
56. Харис, Р. (2003). *Психология массовых коммуникаций*. Москва.
57. Ядов, В. (1999). *Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности*. Москва.

Ligita Mickinè
TEENAGERS' VIOLENCE UNDER THE INFLUENCE OF TV PROGRAMMES

The Master's Degree Thesis

Summary

The analysis of relationship between aggressive behaviour asserting in real life and violence shown on television is made in work.

The following *hypotheses* were formed:

- The broadcasts and films watched by juveniles on television stimulate aggressive behaviour.
- Juveniles who are minded to breach of decency, differently than those keeping moral norms, more often choose broadcasts in television programmes, where violence is shown.

Using the *methods of group questionnaire survey, observation, non structural interview* the research was performed in three stages. The aim of this research – to investigate the influence of television broadcasts on the aggressive behaviour of teenagers of 11 – 14 years.

The *statistical* (descriptive correlation, averages) and *content data analyses* were performed.

150 pupils of Siauliai Aukstabalio secondary school and 150 pupils (from Siauliai and Kelme), who are listed in register of children about which police is concerned due to their accomplished delinquent activity, participated in the research.

In empiric part the motives of juveniles' watching of television and choosing programmes are examined, compared whether juveniles who are minded to breach of decency and those keeping moral norms choose the same films and television broadcasts, analyzed how many aggressive behaviour is shown in them, explained what meaning do the children give to the phenomenon of violence in television.

The most important *conclusions* of the empiric research:

1. After performing research it was explored that negative influence of violence in mass media undoubtedly exist. The processes of learning and remembering the mentioned Bandura behaviour models proceed. When the modeling effect abates, violent breaches of legal norms enhance twice. In qualitative research children of risk groups admit that they realize the seen violent scenes improvising while playing.
2. Children of risk groups spent less time by watching television than delinquent children, so they choose only violent broadcasts and do not watch others at all. The quality of broadcast juveniles' measure by criterion of amount of violence. The long-lasting watching of violent broadcasts stimulates aggression in real life. Teenagers admit that there exists the risk of long-lasting and repeated watching of television.
3. While comparing television broadcasts, according to the amount of the aggression, it needs to state, that the biggest influence on children violence in real life make artistic films, because there are most of violence, they are watched most by the children and teenagers of risk group identify themselves as heroes of artistic films.
4. Both groups of children mostly identify physical and verbal aggression (conveyed by content, not intonation). Pupils do not recognize at all aggression, which is expressed by suspicion, irritability, grievance and jealousy, negativism. In school mostly physical and verbal aggression (menace, nicknaming), is experienced, so they are easily recognized, other forms of aggression also exist, but they are not perceived as forms of aggression among the children.

Key words: aggression, violence, television propagating violence.

PRIEDAI

APKLAUSA

Šiandien vis daugiau kalbama apie televizijos įtaką žmogaus elgesio pokyčiams. Diskutuoja mokslininkai, teisininkai, žurnalistai, mokytojai. Norime sužinoti ir Tavo nuomonę.

Mums Tavo nuomonė yra labai svarbi ir reikšminga.

Apklausa yra anoniminė, todėl nei vardo, nei pavardės nurodyti nereikia.

Nėra „teisingų“ ar „neteisingų“ atsakymų. Atsakymai atspindės nuomonių įvairovę.

Labai svarbu, kad anketa būtų užpildyta nepaliekant neatsakytų klausimų!

DĖKOJAME UŽ DALYVAVIMĄ IR LINKIME SĖKMĖS!

**Pildyti anketa
pradėk
ČIA**

Tau tinkantį atsakymą žymėk taip: ☺

1.

Tu esi:

- moteris
 vyras

2.

**Kiek Tau metų?
(parašyk):**

3.

Tu gyveni?

- su abiem tėvais
 su vienu iš tėvų
 kita (parašyk).....
.....

4.

**Kurioje klasėje mokaisi?
(parašyk)**
.....

5.

**Ar praleidi pamokas be
priežasties?**

- ne
 kartais
 dažnai

6.

**Ar turi neigiamų pusmečio
(trimestro) įvertinimų?**

- taip ne

7.

Ar esi antramečiavęs (usi)?

- taip ne

8. Kokia žiniasklaidos priemonė naudojiesi dažniausiai?

- televizija internetu kino filmai
 radiju vaizdo žaidimais spauda

9. Kur tavo namuose yra televizorius?

- svetainėje tavo miegamajame (kita įrašyk).....

10. Lentelėje išvardintos televizijos. Nurodyk kokias televizijas mėgsti žiūrėti ir kaip dažnai jas žiūri.

Televizijos	kas dieną	4-5 kartus per savaitę	2-3 kartus per savaitę	1 kartą per savaitę	niekada
LTV	☺	☺	☺	☺	☺
LNK	☺	☺	☺	☺	☺
TV 3	☺	☺	☺	☺	☺
BALTIJA	☺	☺	☺	☺	☺
Kita (įrašyk savo televizijos kanalą)	☺	☺	☺	☺	☺
	☺	☺	☺	☺	☺
	☺	☺	☺	☺	☺
	☺	☺	☺	☺	☺

11. Kuriuo laiku dažniausiai žiūri televizorių?

Savaitės dienos	Rytai nuo 8-12vasl.	Per pietus nuo 12-16val.	Vakare nuo 16-20val.	Naktį nuo 20-24val.
Darbo dienomis	☺	☺	☺	☺
Savaitgaliais	☺	☺	☺	☺

12. Tu žiūri televizorių, nes:

- ☺ Rodo tau patinkančias laidas ir filmus,
- ☺ Gauni daug naudingos informacijos,
- ☺ Neturi ką veikti,
- ☺ Televizorius tau atstoja draugus,
- ☺ Kita (įrašyk)

13. Išvardink mėgstamiausias savo televizijos laidas.

-
-
-
-

14. Kodėl jas mėgsti?

.....

.....

.....

.....

15. Išvardink labiausiai patinkančius televizijos laidų vedėjus.

-
-
-

16. Kodėl Tau jie patinka?

.....
.....
.....

17. Ar stengiesi gyvenime būti panašus (ši) į kokį nors laidos vedėją (jei taip, tai į kokį ir kodėl)?

.....
.....
.....

18. Kokius filmus mėgsti žiūrėti?

Filmo rūšys		Įsimintiniausių filmų pavadinimai
Fantastiniai filmai	☺	
Koviniai filmai	☺	
Veiksmo filmai	☺	
Siaubo filmai	☺	
Melodramos	☺	
Komedijos	☺	
Animaciniai filmai	☺	
Kita (įrašyti savo)	☺	

19. Kokie filmo herojai Tau patinka (išvardink)?

-
-
-

20. Kuo Tau jie patinka?

.....
.....
.....

21. Ar stengiesi gyvenime būti panašus (ši) į kokį nors filmo heroją (jei taip, tai į kokį ir kodėl)?

.....
.....
.....

22. Kokių laidų ar filmų, Tavo nuomone galėtų rodyti daugiau?

.....
.....
.....

23. Kokos laidos ar filmai rodomi per televiziją Tau nepatinka?

.....
.....
.....

24. Kai būni supykęs, kokius filmus Tu renkiesi?

- neturi reikšmės,
- ramius ir atpalaiduojančius (komedijas, melodramas ir kt.),
- įtemptus ir užvedančius (kovinius, veiksmo, trilerius ir kt.),
- kita.....

25. Kaip tavo gyvenimą įtakoja televizija?

.....

.....

.....

26. Ar pažiūrėjus filmą, kuriame yra daug smurto, Tau kyla noras elgtis agresyviai?

NE	KARTAIS	DAŽNAI	TAIP
☐	☐	☐	☐

27. Kas kartu su Tavimi žiūri televizorių?

☐ mama arba tėtis	☐ brolis arba sesuo	☐ draugai	☐ žiūriu vienas
---------------------------------------	---	-------------------------------	-------------------------------------

28. Ar diskutuojate tarpusavyje programų ar filmų metu?

☐ taip ☐ ne

29. Ar jūsų šeimoje yra nustatytos televizijos žiūrėjimo taisyklės?

☐ taip ☐ ne

Jeigu yra, kokios:

-
-
-

30. Ar matytos laidos ir filmai Tau gyvenime padeda spręsti konfliktines situacijas?

☐ taip ☐ ne

Jei taip, tai kaip?.....

.....

.....

DĖKOJAME
UŽ DALYVAVIMĄ APKLAUSOJE!!!

TELEVIZIJA _____ SAVAITĖS DIENA _____ LAIKAS _____

ŽENKLINIMAS _____

LAIDOS / FILMO _____

REGISTRAVIMO PROTOKOLAS NR. _____

KRITERIJAI	SKAIČIUS	IŠ VISO
Fizinė agresija (tiesioginis užpuolimas)		
Netiesioginė agresija (šmeižtas, išjuokimas)		
Irzlumas (polinkis demonstruoti neigiamus jausmus menkiausia dingtimi)		
Negatyvizmsis, opozicinis elgesio stilius (nuo pasyvaus priešinimosi iki aktyvios kovos)		
Nuoskauda, pavydas ir neapykanta aplinkiniams (dėl realių ir tariamų priežasčių)		
Plataus diapazono įtarumas (nuo nepasitikėjimo bei atsargumo iki įsitikinimo, kad visi kenkia, arba nusistatę kenkti)		
Verbalinė agresija (negatyvių jausmų reiškimas, kaip forma (pakeltu balsu, atsikirtinėjimu, riksmu), taip ir turiniu (grasinimu, keikimu, ginčijimu)		
	SUMA:	

Pagal Bass ir Darkey klasifikaciją (cit. Daškevičius K., 2001)

PUSIAU STANDARTIZUOTAS INTERVIU

1. Kiek tau metų?
2. Kurioje klasėje tu mokaisi?
3. Ar turi neigiamų pusmečio įvertinimų?
4. Ar praleidi pamokas be priežasties?
5. Ar namuose reikalingos televizoriaus žiūrėjimo taisyklės? Kodėl?
6. Ar laikaisi TV laidų ir filmų ženklavimo (N-7, N-14, T, S) nustatytų apribojimų? Kodėl?
7. Kiek televizijoje rodomo smurto, tavo nuomone, yra šiuo metu Lietuvoje? Kodėl taip manai?
8. Ar paaugliai turi būti apsaugoti nuo televizijoje rodomo smurto poveikio? Kodėl?
9. Kas turėtų juos saugoti? (šeima, mokykla, valstybė)
10. Kodėl tu žiūri televizorių?
11. Kaip tavo gyvenimą įtakoja televizija?
12. Ar galėtum gyventi be televizijos? Kodėl?
13. Ar žiūrėdamas televiziją tu ko nors išmoksti ar sužinai? Ką būtent?
14. Kokia tavo mėgstamiausia televizija? Kuo ji skiriasi nuo kitų?
15. Ką tu galvoji, jauti kai žiūri įtempto siužeto filmą? Kodėl?
16. Kaip manai, ar smurtas televizijoje skatina žmones smurtauti? Kodėl?
17. Ar pateisini filmų veikėjų naudojamą smurtą? Kodėl?
18. Ką tu jauti, kai matai filmo metu mušamą žmogų?
19. Ką tu jauti, kai matai mušamą žmogų kriminalinės apžvalgos metu?
20. Ar tai, ką tu matai per televiziją, tau norisi išbandyti ir pritaikyti realiame gyvenime? (Jei taip)
Ką būtent?
21. Ar matytos laidos ir filmai tau padeda spręsti konfliktines situacijas? (Jei taip) Kaip?
22. Ar smurto scenos turi įtakos tau? Kokios?
23. Ar pažiūrėjęs filmą, kuriame daug smurto, tau kyla noras elgtis agresyviai? Kodėl?
24. Ar tau patinka smurto demonstravimas televizijoje? Kodėl?
25. Ar tau kyla noras pakartoti matytas smurto scenas gyvenime? Kodėl?
26. Ar teko kada nors šį norą įgyvendinti? Kaip?